

W przysłowiach jest to również miejsce ostatecznych rozliczeń pomiędzy ludźmi 1, 2c, a sytuacja w której nie doszłoby do spotkania kogoś na D.J. oznacza potępienie tego człowieka 2c.

Δ D.J. jest położona „przed czyścem” 6.

DOKUMENTACJA

PRZYSŁOWIA

1 – Oddać co na Jozafata Dolinie.

Oddam ci na Józefata Dolinie. NKPP Józefat 1; war.: *Dług ten spełni się chyba na Jozafatowej Dolinie; Odbiór następowal na Józafata Dolinie.* NKPP Józefat 1, K 60 Przysl 151; *Odda ci na sądny dzień, na Józefata Dolinie.* Wisła 1901/366.

2 – Zobaczyć/spotkać się, stanąć/ogłądać/spotkać na Jozafata Dolinie.

a. *Zobaczymy się na Józafata Dolinie.* NKPP Józefat 4a, K 8 Krak 283; war.: *Z którym się już oglądać nie będziecie, chyba na Józefa Dolinie.* NKPP Józefat 4a.

b. *Na Dolinie Józafata zobaczy brat brata.* NKPP Józefat 4b, K 60 Przysl 151; war.: *Na Dolinie Józafata pozna tam i zły brat brata.* NKPP Józefat 4b.

c. *Tam się rozprawiemy, gdy na Jozafatowej Dolinie staniemy.* NKPP Józefat 3; *Nie spotka się z nim nawet w Dolinie Józefata.* NKPP Józefat 3.

PRZEMOWY POGRZEBOWE

3 – Zmarły spotka się z żyjącymi na Dolinie Józefata (na sądzie ostatecznym).

a. *[Zmarły] Żegna się z wami wszystkimi, już się z wami widzieć nie będzie, aż na Dolinie Józefata, przy ostatecznym sądzie pańskim.* Wit Baj 193.

b. *Gdy się [zmarły] za twoją pomocą do królestwa niebieskiego dostanie, wzajemnie prosić będzie majestatu boskiego, ... żebyście się mogli ze sobą powitać na dolinie Józefata, przy ostatnim sądzie pańskim.* Wit Baj 193.

PIEŚNI REKRUCKIE

4 – Rekruta rodzina/matka/kochanka zobaczą na Dolinie Jozafata/Józefa.

a. *Ojże, poleć kukuleczko tam, ku mojej rodzinie, powiedz, że się zobaczymy na Józefa Dolinie.* Kot Las 173; war.: *Ach powiedz im, kukuleczko, Niechaj mnie nie płacz. Na Józefata Dolinie Ze mną się zobaczą [rodzice].* Dek Sier 243; ... *Na Józefata Dolinie z nami [rekrutami] się zobaczą.* Ad Niedrz 107; ... *na Józafata dolinie ....* K 25 Maz 122, K 27 Maz 339, K 41 Maz 485; ... *w Józefata Dolinie Tam ci go [syna] łoboczy.* Stef WarmPś 1/194; ... *niech ona [matuleńka] nie płace, na Józefa, na dolinu, tam sie z niu zabace.* TN Noworąblów 1988; *Powiedzże jam [matkom wszystkich rekrutów], kukaweczko, ze sie zobacemy, na Jozefata dolinie wraz wsycy staniemy.* K 41 Maz 485.

b. *Powiedzże jej [najmilejszej] kukaweczko, niech ona nie płacze, na Józefata Dolinie, tam my sie zobaczem.* Ad Bor 64; ... *na dolinie to Józefa to sie z nio zobacze.* Ad Siedl 55.

OPOWIEŚCI I ZAPISY WIERZEŃ

5 – [Po śmierci nieboszczka przychodziła do swego męża, ale ten postanowił pozbyć się jej. Udawał więc, że odchodzi w świat.] *Nieboszczyca, jak to zobaczyła, zapytała: – Gdzie się, chłopie, rychtujesz? – Idę w daleki świat! – To ja wracam na Józefata Dolinę. I odeszła.* Dek Sier 153.

6 – *Przed czyścem jest dolina Józefata, na której będzie sąd ostateczny i w jednej godzinie wszystkie dusze się zobaczą.* K 7 Krak 23.

7 – *Na Jozafatowej dolinie każdy mąż i żona stanie w swojej parze, jako małżeństwo. [Każda] wdowa wrócić tam musi do pierwszego swego męża.* K 34 Chel 155.

BIBLIOGRAFIA: Kop SMit 214; Kop SSym 68; Wört Hoff 1/1209, 10/343.

→ DOLINA, ŚWIAT.

Jan Adamowski

GÓRA

Wstęp. Eksplikacja: Nazwy. Kolekcje. Opozycje. Pochodzenie. Wygląd: rozmiary, barwa i inne cechy. Części. Liczba. Zachowania. Przeżycia. Góra jako obiekt działania diabła. Lokalizacja. Góra miejscem działania Boga i świętych; miejscem przebywania i działania sił nieczystych; związek góry z wodą, ogniem i słońcem; miejsce przebywania postaci legendarnych i baśniowych, zwierząt i roślin, człowieka i jego wytworów. Człowiek gór – góral. Droga przez góry, po górach. Góra – przestrzeń miłości i śmierci. Przepowiednie. Zakazy. Góra jako odwieczne zadanie człowieka. Ekwiwalencje. Symbolika.

Dokumentacja: Zagadki. Przysłowia. Zamówienia. Modlitewki. Wierszowane listy. Kolędy bożonarodzeniowe i pastorałki. Kolędy życzące. Widowiska bożonarodzeniowe. Pieśni sobótkowe. Pieśni i przyśpiewki dożynkowe. Pieśni i przyśpiewki weselne. Pieśni pogrzebowe i zaduszkowe. Ballady. Pieśni dziadowskie i religijne. Pieśni pasterskie. Pieśni zbójnickie. Pieśni rekruckie i żołnierskie. Pieśni społeczne, stanowe i rodzinne. Pieśni refleksyjne. Pieśni zalotne i miłosne. Pieśni humorystyczne i żartobliwe. Legendy. Podania. Baśnie i bajki. Opowieści wierzeniowe i zapisy wierzeń. Przekazy o obrzędach i wspomnienia. Opisy topograficzne. Sennik. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

Typową i dominującą cechą góry jest przede wszystkim wysokość, która czyni ją trudno dostępną dla ludzi. Góra jest miejscem sakralnym. Na niej dochodzi do objawień, budowane są obiekty kultu religijnego. Z góry wypływają źródła leczniczej wody. W baśniach na górze jest lokalizowana żywa woda oraz różne magiczne przedmioty, które uzdrawiają i pomagają osobom zaklętym wrócić do ludzkiej postaci. Jest dziełem Boga, ale i diabła, sił nieczystych, siedzibą duchów i czarownic. Na górę wypędza się choroby. Typowe góry, a szczególnie ich zbocza (co potwierdza również etymologia), są porośnięte lasami. W baśniach na szczytach gór złe moce ukrywają porwanych, przemienionych w ptaki lub kamienie członków rodziny (brata, żonę itp.). We wnętrzu góry kryją się wielkie skarby, których strzegą diabli. W górach przebywa smok, który czyni ludziom szkody i pożera ludzi. Przebywa tam także „śpiące wojsko”, które gdy nadejdzie odpowiednia pora przebudzi się i podejmie walkę. Góra jest przestrzenią miłości i śmierci. Jest też siedzibą słońca, gdzie żyje ono ze swoją matką. Dla ludzi góra jest rzeczywistą i symboliczną przeszkodą, ale także miejscem schronienia.

W najdawniejszych kulturach świata góra była postrzegana jako miejsce święte, siedziba bogów Herd Lek 46, Duf STB 280, De Vries Dic 329; świadczą o tym m.in. nazwy niektórych bóstw: sumeryjski Enlil oraz czczony w Asyrii Aszur mieli przydomek „Wielka Góra” Lur Przes 404, a w Egipcie bóg-stwórca Attum był nazywany „Wzgórzem” Lur Słow 62. W Mezopotamii miasta budowały własne święte góry, zwane Zikkuraty, a na ich szczycie wznoszono świątynie Hal Lek 159. Zapisy hetyckie dokumentują, że góry traktowano jako bogów, na których przysięgano w traktatach międzynarodowych Lur Przes 404. W starożytnych Chinach istniał kult pięciu świętych gór (symbolicznie przedstawiających przestrzeń świata: wschód, zachód, północ, południe i centrum) Mif Tok 1/312. Góra jest punktem styku →nieba i →ziemi oraz zapewnia łączność pomiędzy tymi dwoma światami El Trak 98, Lur Słow 62, De Vries Dic 329, Herd Lek 46, Duf STB 280, For Sym 84 itd. W wielu tradycyjnych kosmologiach góra jest uważana za centrum świata („góra kosmiczna” Mif Tok 1/311, El Trak 98; „pępek świata” De Vries Dic 329) i odpowiednik „drzewa życia” Mif Tok 1/311, Herd Lek 46. W miejscu jej położenia znajduje się „oś świata” De Vries Dic 329, Herd Lek 46, *axis mundi* Mif Tok 1/311, For

Sym 84. Symbolicznym obrazem góry kosmicznej są świątynie i wieże łączące niebo z ziemią El Trak 98. W przekazach wielu narodów góry są siedzibą królestwa zmarłych Herd Lek 46, Kop SSym 101, De Vries Dic 329, Slav Tol 1/520, miejscem zakładania cmentarzy Mif Tok 1/314, a także miejscem pośmiertnego przebywania osób specjalnie wyróżnionych.

Uniwersalną koncepcją jest podział góry na dwie przeciwstawne sobie części: szczyt – miejsce zamieszkania bóstw i część dolną – miejsce przebywania złych duchów, duchów podziemnych), z czym ściśle się wiążą motywy wychodzenia, wspinania się, wdrapywania na górę oraz jemu paralelny – wchodzenia, wstępowania do świata podziemnego (poprzez →pieczarę, →grootę) Mif Tok 1/313.

W kulturze greckiej symboliczną górą był Olimp. Jego szczyt uchodził za siedzibę bogów, a szczególnie Zeusa, który stamtąd zarządzał światem boskim i ziemskim. Stąd wzięło się potoczne użycie tego wyrazu jako ogólne określenie 'przybytku niebiańskiego', miejsca gdzie zamieszkują bóstwa Grim Słow 263.

W starotestamentowych przekazach biblijnych góra jest uznawana za miejsce święte. O Bogu Izraelitów mówiono, że „jest Bogiem gór” Lur Słow 62. W Starym Przymierzu góry były stałym miejscem objawiania się Jahwe: na Górze Horeb Bóg zlecił Mojżeszowi misję przewodzenia Izraelowi For Sym 84 i uznał to miejsce za święte Lur Słow 62; ze szczytu góry Synaj przekazał dziesięć przykazań For Sym 84, Lur Słow 62. Za czasów Dawida Bóg wskazał jako miejsce swego przebywania górę Syjon, na której później Salomon wybudował wspaniałą świątynię For Sym 84, Lur For 62, Kop SSym 103. Również w Nowym Testamencie, a więc w tradycji chrześcijańskiej, góry są ważną częścią religijnego obrazu świata, gdzie niebo styka się z ziemią, gdzie objawia się Bóg i sprawowany jest kult. Pan Jezus na górze wygłosił pierwsze kazanie, na górze Tabor dokonało się Przemienienie Pańskie. Góry są także ściśle związane ze śmiercią Chrystusa – góra Oliwna i Kalwaria – oraz z wniebowstąpieniem Duf SNT 280.

W wierzeniach starosłowiańskich przypisywano górze sensory ambiwalentne. Było to zarówno miejsce czyste, boskie, jak i demoniczne, związane z siłami nieczystymi Slav Tol 1/520. Na szczytach gór lokalizowano miejsca kultowe SKSi Lec 379, co potwierdziły badania archeologiczne; na obszarze dzisiejszej Polski były to: Ślęza, Góra Grodowa w Tumlinie, góra Chelmno, świętokrzyski Łysiec i in. Giey Mit 176–177. W średniowiecznych letopisach wyrażano przekonanie, że na górach zamieszkiwali bogowie, dlatego stawiano tam figury bożków, najczęściej Peruna Slav Tol 1/520. Związek góry z niebem potwierdza także słowiańska leksyka – w języku cerkiewno-słowiańskim wyraz *gora* 'wierzch', a *gornyj* 'niebieski' czyli 'przynależny do nieba' Slav Tol 1/520. Jednakże góry były również stałym miejscem przebywania zła i sił nieczystych. Tam były lokalizowane różne rodzaje diabłów, demonów i strachów Adamowski 1986/42–43, a we wnętrzu gór żyją demoniczne gady-potwory Slav Tol 1/520, Adamowski 1986/46. Związek sił nieczystych z górami jest szczególnie wyraźnie uwidoczniiony w kulturowej konotacji tzw. *łysych gór* (war. *czarnych*), które funkcjonują w opozycji do gór świętych (war. *białych, jasnych*). Tradycyjnie na górach odbywano obrzędy doroczne, w tym przede wszystkim wiosenne Slav Tol 1/520. W polskich zwyczajach jest to szczególnie charakterystyczne dla wiosennego palenia →ogni sobótkowych. Słowiańska symbolika góry związana jest także z takimi sakralnymi obiektami jak woda i drzewo. Jest to miejsce „drzewa życia” Slav Tol 1/521.

* * *

= Wyniosłość terenowa nosi – w zależności od wielkości – nazwy *góra* powsz., *wzgórze* 135, 154b, 182 i *górze* 77, *pagór* 98a; zdrobniale *pagórek* 141g, *górką*, *góreczka* POWSZ.; w pieśniach też: *góreńka* 43, 86, *górejka* 35, 46.

Góra jest prasłowem, należy do podstawowego zasobu słów polszczyzny przedpiśmiennej i już od XII wieku tworzy często nazwy terenowe si SE 1/330. Przyjmuje dodatkowo znaczenie 'las' i 'zbocze porośnięte lasem' Tolstoj 1969/71, Kuc Młp 29, 'strych,

poddasze', 'część położona wyżej'; 'stos, wielka ilość czegoś, kupa, sterta'; 'zwierzchność, władza'; przenośnie 'prawo, słuszność, racja, przewaga' Sych SGKasz 1/341, Karl SGP, Karl SJP. Wyrazy bliskoznaczne, to: *skała* 138, 162; *kopiec* 148, 161a, b (inaczej zwane *górami tatarskimi*) 148c, *wyniosłość* 148.

† G. współwystępują z dolinami, lasami, rzekami. W płaszczyźnie językowej tworzą bądź to luźne szeregowe połączenia składniowe, bądź nawet ściślej zespolone zestawienia „bliźniacze” typu *góry-doliny*, *góry-lasy*.

Góry i doliny to cały widzialny świat 68, 113a, 114, wariantywnie *góry i doły* 115, 122, 123, 145d; *górkę i dołki* 131.

Góry i lasy to miejsca obce człowiekowi, nieuprawne 14a, f, 15, 16, 56, 77, 80, 94a, b, 123, 165; w tekstach używa się wariantywnych językowo szeregów z synonimicznymi nazwami lasu: *góry i bory* 75, *góry i gaje* 25b; częste są też kolekcje rozszerzone typu *góry, lasy, pola* 35, 75, *góry, lasy, kamienie* 25, *góry, lasy i dziedziny* 16; *góry, lasy, suche korzenie* 14g; *góry i skały/kamienie* 17a, 113a, 166, 168 itp. Na takie miejsca, odległe od siedzib ludzkich lub położone wysoko, nie należące do nikogo, „obce”, *pu-ste*, pozbawione życiodajnej wody, ciemne i zimne, „wypędza” się w zamówieniach w choroby 14, oraz burzowe chmury, deszcz i grad 16, 165. Są to miejsca związane z demonami, *gdzie słońeczko nie doświeci, ptaszek nie doleci* 14a.

Połączenie *góry i rzeki* 14j-k oznacza granicę, za którą zaczyna się inny, daleki, bajkowy świat; odległość jest uwydatniana przez przydawki ilościowe 7, 9, 10: *za siódmą górą, za siódmą rzeką / za dziesiątą górą / za dziewiątą górą, za dziesiątą rzeką* NKPP góra 32 (tamże liczne warianty tego „uprzysłowionego zwrotu bajkowego”); *za siódmą / dziewiątą rzekę* wypędza się choroby 14j, k.

Na zasadzie wspólnoty pochodzenia G. łączy się z → *kamieniami*, jako że G. i kamienie według mitu posiał z lewej ręki Lucyfer 169a.

↔ G. wchodzi w podstawową opozycję z dołem, doliną jako konkretyzacja jednego z zasadniczych wymiarów przestrzeni – wysoki : niski. W tekstach ludowych z przeciwstawieniem G : → *dolina*, łączona jest opozycja płci: *ty pójdziesz górą, a ja doliną* 98a. Opozycja G. : *człowiek* opierana jest na możliwości/niemożliwości poruszania się (spotkania): *na świecie tylko góry się nie schodzą*, a człowiek z człowiekiem (war.: *Mazur z Mazurem; szlachcic z Żydkiem*) się spotyka 5a, b. Cecha dużo : mało leży u podłoża opozycji *góra : garstka* (czegoś) 8.

× Pan Bóg stworzył G. (jak i wszystkie pozostałe składniki świata), w wariacie góralskim *porobił* je Pan Jezus 168. Wedle wierzeń krakowskich G. powstały z pian morskich, co *wykipsiały* po stworzeniu świata 176. W legendach z okolic Łęczycy powstanie okolicznych G. przypisuje się działaniu św. Małgorzaty, która ludziom chciała pomóc wznieść się ponad trzęsawiska i błota 136.

Zapisane na różnych obszarach Polski przekazy wierzeniowe wskazują także na *diabła* i ogólniej, siły nieczyste jako współtwórców G. G. powstały w wyniku posiania przez Boga ziemi wydobytej przez Lucyfera z dna morza i przyniesionej w lewej ręce 169a. G. pod Krakowem usypali diabli na rozkaz Twardowskiego 168b; do powstania G. – z kamieni – w Sławęcynie przyczynił się Boruta 168b. W bajkach uciekający przed wilkiem 150 lub diabłem 170a, b rzucają za siebie magiczne przedmioty – zgrzebło i koński ogon 150, paciorki różańca 170a czy jabłko (spod prawej pachy) 170b, z których

powstają wielkie G. – przeszkody, których nawet diabeł nie może przejść. Niektóre G. mają być wedle legend obiektami usypanymi przez istoty nadprzyrodzone, nadludzkie, jak diabeł 169a, wielkolud 171; w podaniach też jeńcy wojenni 144; Tatarzy 148.

⊙ Wygląd G. – rozmiary. Cechą zasadniczą G. jest *wysokość*, wyrażana najczęściej bezpośrednio przez epitety: *wysoka* powsz., np. 62a, *wysoczka* 62a, K 3 Kuj 302, *wysoka jaz do nieba* 83, *aż pod obłoki* 171, a także *ogromna* 113a, b, *okropna* 169b, *sroga* 172. Wielkość utożsamiana z wysokością jest stopniowalna i traktowana w powiązaniu z innymi elementami przyrody, np. w przysł. *Czym góra wyższa, tym dolina głębsza; im większa góra, tym bliższa woda*.

W pieśni religijnej pojawia się G. *szeročka* (i jednocześnie *wysoczka*) 62a.

Barwa: *zielona* 32a, 40, 62b, 69, 108, 126; *czarna* 119a, 123; *biała* 2a, 78d, 119b, 123; *złota* 143c, 167, *złocista* 34, *pozlócista* 60, 91, *pozlóciana* 60; *sina* (we mgłach) 185.

Bajkowa *złota góra* to 'świat zaczarowany' 143c, por. w potocznej frazeologii *obiecować komuś złote góry* 'obiecować coś niemożliwego'; *czarna* G. jest znakiem świata ciemności, świata szatana i złych mocy. W kontekście *czarny* ściśle łączy się z takimi epitetami jak *pusty* 16, 151, 162 i *łysy* 133A – dosłownie pusta, pozbawiona roślinności i przez nikogo niezamieszkała (oraz bardzo liczne nazwy terenowe, np. dawnego województwa krakowskiego czy rzeszowskiego) miejscem sabatów czarownic jest → *Łysa Góra*.

W opozycji do G. *czarnej* funkcjonuje G. *jasna* 62d, 135 – *święta* 135, co również dokumentują terenowe nazwy własne (por. *Jasna Góra* w Częstochowie).

○ Inny zespół werbalizowanych cech G. dotyczy materiału: *kamienna* 18, 46, 49, 170b (liczne potwierdzenia w nazwach własnych miejsc i miejscowości), *piaskowa* 146a; *lodowa* 163; w baśniach pojawia się G. *diamentowa* 157c; *szklana* 119c, 157a, b, 158a, b; → *Szklana Góra*. Pewną grupę epitetów stanowią także przymiotniki, które mają charakter *pamiątkowy*: *zamkowa* 145c, 152, 182 lub *kulturowy*: *ślubna* 55 – bo w pieśni weselnej przed ślubem z niej jedzie pan młody po młodą. Inne przymiotnikowe określenia G., to: *straszna* 56, 132; *tajemnicza* 169c.

★ Części G., to: *szczyt* 134b, 135, 144, 159d, 177 itd.; *wierzchołek* 92, 146c, 160, 181 itd., *wierch* 169b oraz regionalne (góralskie) *wierch*, *wierszyk* Karl SGP 6/116, *wiyr-icek* 94, Sad Podh 67; *turnia* 'szczyt górski o ostrym wierzchołku i ostrych zboczach' 362, Karl SGP 5/442, Sad Podh 111, *turnicka* Sad Podh 362; regionalne *grań* 'ostra krawędź, grzbiet góry' 293, Karl SGP 2/120, Sad Podh 358, Mikś Żyw 480 i *gronik* Sad Podh 358; *grapa* 'stromy stok z małą ilością drzew liściastych' Karl SGP 2/124, Mikś Żyw 480; *stok* SJP Szym 3/337 oraz regionalne *ubocz* Karl SGP 6/3, *ubocka* 'zbocze góry' 95b; *podnóże* 144 lub *stopy* (w s frazeologizowanej konstrukcji *u stóp góry*) 134b; *wnętrze* 145c, inaczej *środek*, *głęb* 141d.

♣ Jeśli chodzi o charakterystykę ilościową, najczęściej mówi się w tradycji o jednostkowych obiektach, używając formy liczby pojedynczej, a w konsekwencji także wymienia się konkretne nazwy własne gór: → *Łysa Góra*, *Babia Góra*, *Kamienna Góra* itd. (te jednostkowe obiekty mają swoje charakterystyki specyficzne, są osnute wierzeniami i legendami). O G. mówi się też w liczbie mnogiej, mając na myśli bliżej nieokreśloną dużą ilość obiektów 5b, 7, 9, 10, 14a–d, 15, 16, 31, 34, 68, 70–72, 82, 83, 89, 90, 95, 96, itp., czy ogólnie wyniosłość nad powierzchnią ziemi, miejsce położone wysoko

50, 147, 179a–b, 180, 187, stanowiące przeszkodę w kontaktach między ludźmi – dziećmi i rodzicami 25b, 88 czy kochankami 101. Dlatego jeśli coś leży *za górą*, leży daleko 88, 112a. W tekstach magicznych i bajkowych dla wyrażenia dużej odległości używa się formuł liczbowych: *za siedem gór* 14e, j i *za 9 góre* 14k wypędza się choroby; *na sto gór*, *za sto górami* słychać głos pioruna 1; *za siódmą górą*, *za siódmą rzeką / za dziesiątą górą / za dziewiątą górą*, *za dziesiątą rzeką* zaczyna się inny, daleki, bajkowy świat NKPP góra 32. W tego typu kontekstach szczególnego znaczenia nabiera siódemka – symbol kosmicznej przestrzeni i czasu por. Kop SSym 376, oznaka pełni, kompletności, doskonałości i świętości por. For Sym 46–47, Herd Lek 143. W modlitewkach *między dwoma góreckoma* lokalizowane są obiekty i postacie religijne jak: klasztor, kościół 29a, woda przeznaczona na chrzest *Zbawiciela* 29b lub na kąpiel Pana Jezusa 29d. *Między dwoma góreczkoma* zaświeciła *jasna gwiazda = Matka Boża* 29c.

■ **Zachowania.** G. *stoi* nieruchomo 64, tzn. nie porusza się, do czego nawiązują przysłowia 5. Na tej cesze zbudowana jest formuła niemożliwości, że *prędzej się rozejdą* G., niż chłopiec/dziewczyna przestanie kochać 113a–c, oraz formuły życzeniowe o *zniżeniu się / ponizaniu się* G. 24b, 117. Miłość przemija, a G, i doliny trwają 114.

♥ G. *współczują* z człowiekiem, wydają głosy: *jęczy*, gdy *męczą* i *wieszają* Janosika 73A. Z G. wydobywa się głos zakazujący ich rozkopywania 173. G. *placzą*, gdy na kawalera gniewa się kochanka 102, a *góra z górą się rozlega / głosem się rozlega*, gdy kochanka jest chora 104. G. *szumi*, gdy Niemcy *wiodą Janicka* na rozstrzelanie 79 i *trzęsą się*, gdy idą kanonierzy Sad Podh 44. W pieśniach pasterskich G. *smutnieją*, gdy juhasi schodzą do wsi 71. G. w baśniach i podaniach *otwierają się i zamykają* na wypowiedziane zaklęcie, np. *Zuzanno, otwórz się!* 156a lub gdy do wnętrza, gdzie przebywa zaklęte wojsko wprowadzany i wyprowadzany jest kowal 141a, d.

♦ **Władza nad górą.** Nad G. i niektórymi innymi obiektami władzę posiada diabeł, który: przenosi G. 152 i dźwiga chmury 166; także przenosi G., skały i kamienie 166, a człowiekowi powracającemu z karczmy jako przeszkody na drodze wznosi lasy i stawia G. 169b. Moc *rozwalania*, rozrywania i równania G. z ziemią posiada *Waligóra/Ozwali-góra* 153a, b. W pieśni miłosnej, dziewczyna zwraca się do Boga, aby *porównał góry z dolami*, by mógł przyjechać do niej chłopiec 115. Wedle przysłowia tylko *wiara/czas przenosi/ruszy góry* 7.

△ (a) Typowe opisy położenia G. odnoszą ją do regionów: Szczególnie charakterystyczna jest tu lokalizacja wobec nazw miejscowych. Najczęściej sytuuje się G. poza miejscem zamieszkania ludności, np. *za miastem* 135, *za wsią* 173. Inny zespół tworzą lokalizacje typu topograficznego, wiązanie G. z *lasem*: *w boru* 134a, K 28 Maz 213, *w lesie* 141g, 146a, 177, *pod lasem* 145d, itp., rzadziej: *w polu* 134a, *na pastwisku* 145d, *na pustyni* 145b. Osobną kwestię stanowią lokacje *na wodą*: za stawem K 20 Rad 280, nad rzeką, nad jeziorem 181. Wierzeniowy charakter mają G. lodowe *na księżycu* 163. Dla bajkowej prozy ludowej znamieną jest nieokreśloność położenia G.: *Za trzema rzekami, za trzema puszciami jest Sobotnia Góra* Zmo Pod 11.

W licznych początkowych formułach bajek i baśni nieokreśloność położenia jest przenoszona na obiekty lokalizowane wobec G., co wyraża znane zestawienie (zwykle

otwierające tekst) *za siedmioma górami, za siedmioma lasami* oraz przysłowia: *Gdzie: Za górą, za górą, ale kto wie za którą* LL 1957/3/44, war.: Wit Baj 316; *kto wie, co siedzi za górą* NKPP góra 16, K 60 Przysł 123.

(b) Sytuowanie innych obiektów wobec G. dokonuje się w trzech wymiarach: wertykalnym – *na/pod/nad* G., horyzontalnym – *za/przed/między/przy* G. oraz „dośrodkowym” – *w* G. Relacja złożona przybiera kształt konstrukcji „szkatułkowej”, tworzonej metodą zawężania pola obserwacji: *Patrzaj, Halino, góra wysoka, A na tej górze jawor zielony. Pod tym jaworem kościół stawiony, a w tym kościele trzy groby stoi* 62a.

(α) G. jest miejscem *sacrum* i odpowiednio kultu. Na G. lub w pobliżu G. przebywają i działają postaci świętych. Na G. rodzi się Bóg Bart Lub 253. Na *górze Naświętsza Panienska powijała Synacka* 64; w wodzie *między dwoma góreczkoma* Maryja chrzci 29b i *kapie Pana Jezusa* 29d. W modlitewkach częsty jest motyw snu: *Matka Najświętsza / Panienska / Panna Maria spi/leży na/pod Kalwaryjską górą / na Zarańskiej/Rachelskiej/kamiennej Górze* i widzi śmierć Pana Jezusa 18, 19a–c, 20. *W niedzielę rano Matka Boża po G. za rączkę wodzi swojego Synaczka* 22, a przed swoją śmiercią odwiedza G. Golgotę 67. Na *Górze Kalwaryjskiej* ukrzyżowano Pana Jezusa 23, por. 52.

G. są miejscem objawienia się Matki Bożej 134a–c, ale także niektórych świętych 133A. Znakiem jest cudowne pojawienie się obrazu bądź figury świętej postaci 69, Matki Bożej 134a–c, św. Antoniego 133B.

W G. święci szukają schronienia: św. Kinga ukrywa się tam przed Tatarami Jaz Spis 367, św. Barbara unika męki 63, spi św. Jadwiga ze swoim wojskiem 141a.

Na G. są lokalizowane sakralne przedmioty: krzyż 140, 181, drzewo krzyża świętego 62b, statuy i figury Matki Bożej 135, 149.

Jako miejsca święte, G. są często ośrodkami rozwiniętego kultu religijnego. Kołędnicy śpiewają: *Tobie Jezu chwała na wysokiej górze* 33. Polski kult maryjny ma związek z lokalizacją na G. sanktuariów takich, jak: *Jasna Góra* Graż Pol 35, *Górka Duchowna* Graż Pol 278, *Górka Klasztorna* Graż Pol 251, *Święta Góra* (koło Gostynia) Graż Pol 194 itp., a kult świętych z sanktuariami takimi, jak *Góra Świętej Anny* Graż Pol 153. Związany z tym jest zwyczaj budowania na G. kościołów 62a, b, 134–136, 140, 181, świątyń 181, klasztorów 62b, 66, 69, 181, Kot Las 208 i kaplic 134c, 181.

(β) W tradycji ludowej G. będąc miejscem sakralnym jest równocześnie miejscem sił i mocy nieczystych. Na G. przebywa diabeł, *zły* 145a, *zły duch* 145a, *Jarynec* 145a, *Boruta* 145a. Diabły na G. *polują na grzeszne dusze* 145a, strzegą podziemnych skarbów 144, oglądają przez okno, kto przechodzi 145a.

Na G. pojawiają się także pod różnymi postaciami duchy i strachy: duch w postaci mnicha 145c, czarny pies z ogniem w pysku, widmo czarnej niewiasty 145c. Na G. Sicińskiego ukazuje się ogień i słycać ryk bydła oraz pianie koguta, a na innej G. o godzinie dwunastej w nocy ukazują się dwa ogromne byki 145d. W górach, w jaskini ze złym duchem mieszka kobieta, która przekłęła swoje dziecko 167. G. i skały mają swoje duchy 162; w G. i ciemnych lasach błądzą duchy i potępieńcy 145c; po G. i dolinach wiosną latają *majki* ‘duchy kobiece’ 145c; na G. i dolach (pod lasem) straszy – *chodzi płaczące dziecko* 145a; *na rozstajnych drogach, po gościeńcach, po ścieżkach, przy borach, po górach, w wqwozach – tłucze się lichy* 145c; u górali

lasy, wody, G. zaludniają *boginki* 145c, a *mamuny* (według dokumentalisty inna nazwa boginek) przebywają na sapach i bagnach – na równinach, a w G. – w potokach 145c.

We wnętrzu góry Śnieżki mieszka Liczyrzepka, w innej G. *mieszkają krośnięta* 145c. Na jednej z G. leży ogromny kamień (głaz), zwany kamieniem diabli 177.

G. są miejscem działania czarowników i czarownic 145b.

W podaniach i tekstach wierzeniowych w G., np. w →jaskini pod Wawelem, w G. nad Wisłoką 147, pod Gostyniem 154b itd., przebywa potwór *smok* (wariantywnie wąż, żmija), który sprowadza na ludzi biedę 147, czyni im szkody, a nawet ich pożera 154a, b.

Z czarownicami związane są tzw. →*łyse góry*, miejsca cyklicznych zlotów czarownic dla odprawiania sabatów.

(γ) W związku z działaniem mocy nieczystych i diabła pozostaje, często eksponowany w prozie ludowej, motyw ukrytych *w/na/pod* G. *skarbów*. Jest ich tam bardzo dużo: pełne lochy, całe skrzynie, *koryto pełne* itp. 144. Są to talary LL 1962/3/42, dukaty, pieniądze, srebro i złoto, ogólnie – *skarby*. Są one zaklęte, pochodzenia diabelskiego, bo zebrane przez biesów, a po pokropieniu wodą święconą wybuchają w kształcie płomienia. Zamieniają się też w kamienie. Są specjalnie strzeżone – np. zamknięte drzwiami żelaznymi, pilnuje ich czarny pies czyli przemieniony w psa diabeł. Z tych skarbów nie może korzystać człowiek; jedynie skarby z G. Berdo udało się wykorzystać na cele miejscowego kościoła 144. Skarby w G. ukrywają również rozbójnicy. Zdobyć skarbu ukrytego w G. wymaga dostania się do wnętrza, które otwiera się na słowa zaklęcia. Wydostać się z G. ze zdobytym bogactwem udaje się tylko najbiedniejszemu/najmłodszemu bratu 156a, b.

(δ) Wyobraźnia ludowa we wnętrzu G. lokalizuje też różne *osoby*. W podaniach najczęściej są to postacie historyczne i baśniowe: w G. pod Ojcowem ukrywał się król Władysław Łokietek 143a, →jaskinia, →grota; we wnętrzu G. koło Lęborka miał przebywać król kaszubski, który ukazywał się tylko dzieciom 143b, a w pewnej *złotej górze miał mieszkać cesarz Barbarosa ze swojo córko Katarzino* 143c. W G. przebywają zaklęte dziewice 145c, 167 i córka zamieniona przez matkę w kamień (→skamieniałość), który ciągle się rozrastał 167.

Liczne podania dotyczą „*śpiącego wojska*”, które we wnętrzu G. czeka na sygnał do przebudzenia się i podjęcia walki 141a–g. Raz jest to wojsko św. Jadwigi (jako że święta przebywa razem z nim) 141a, innym razem wojsko Bolesława Śmiałego 141d, pod Giewontem w Tatrach – Chrobrego 141g; hetmana Lubomirskiego – walczące pod Mątwami 141e; lub ogólnie wojsko jakiegoś króla 141a–c, też – wojsko ubrane w sukmany 141g. Żołnierze znajdujący się we wnętrzu G. odbywają tam regularne ćwiczenia 141a, b. Razem z żołnierzami przebywają w G. konie 141a, które podkuwa kowal przybyły ze świata realnego 141a, d. Ludowe motywacje znalezienia się wojska we wnętrzu G. są różnorodne: rycerze tam weszli 141a, zostali zaklęci przez starca (aby uniknąć ostatecznej klęski) lub przez rozgniewanego króla 141a, a wojsko Bolesława Śmiałego tam pokutuje 141d.

(ε) Według wielu przekazów G. skrywają w swoich wnętrzach *zapadnięte zamki, kościoły, kaplice* 142a, b, 145a. W interpretacji ludowej pobożności jest to kara „za grzechy”. W takich miejscach w rocznicę wypadków albo w niedzielę w czasie

odprawiania mszy, z głębi słycać różne głosy: dźwięki dzwonów, grające kościelne organy 142a, b, 145c.

(ζ) Na G. lub pod G. jest źródło → w o d y. Istnieje powiedzenie: *im większa góra, tym bliższa woda* 146a. Najczęściej *pod górą / u stóp góry* wytryska cudowne → źródelko 134b, 146a, jest cudowna studnia 160 lub studzienka 140, → źródło.

W górach występują także tzw. *prorocze studzienki*. Są to źródelka, które pomagają w sprowadzaniu deszczu 146b. Z kolei w Tatrach na wierzchołku G. jest źródło, a raczej jezioro połączone z morzem 146c.

(η) Lokalizowany na G. → o g i e ń ma w tekstach ludowych dwojakie odniesienie. W przekazach wierzeniowych ma ona charakter magiczny, co np. dokumentują (omawiane na innych miejscach) motywy samozapalających się skarbów, ogień wydostający się z paszczy smoka itp. Z kolei w innych przekazach chodzi o ogień obrzędowy, w tym najczęściej rozpalany z okazji *sobótek* 38, 179a, → ogień sobótkowy. Na górach palą też ognie w Wielki Piątek po nabożeństwie 179b, a w innych regionach w Zielone Świątki wypchane ze słomy straszdyło przypominające Tatara wyprowadzano na G. i po osądzeniu spalano 179c.

G. jest miejscem przebywania → s ł o ń c a, które tam mieszka ze swoją matką 164A, w pieśni weselnej *na górzeńce kąpało się słońce* 43.

(θ) Na G. przebywają (żyją) z w i e r z ę t a: owce, kozy, woły (ogólniej bydło) Stef WarmP6 2/123, Sad Podh 59, K 45 Gór 186, ZWAK 1888/204, Jaz Spis 312, LL 1972/6/52, Baz Tatr 190, 192–193.

W baśniach i tekstach wierzeniowych ludowa tradycja na G. lokalizuje p o s t a c i e m a g i c z n e i z w i e r z ę t a: zakłęta i uwięzioną pod postacią kruka lub kaczki żonę 158, zamienionego w bociana brata 159d; → Szklana Góra. Mleko żyjących na górze zwierząt uzdrawia 155. Magiczną moc ma też gadający ptak 160 czy zaczarowany sokół Zmo Pod 11. Dzikie zwierzęta występują także jako strażnicy dostępu do szczytu G. (gdzie np. znajduje się jakiś magiczny środek, który ma zdobyć bohater utworu). Są nimi: *wilki, lisy, niedźwiedzie, lwy, lamparty, tygrysy, gady* 161a; w innej wersji taka *warta* to ptak z *dużemi szponami* 161a. W pieśniach humorystycznych z żeńską G. zestawiane są zwierzęta męskie: Kozioł 127, *wilczek*, którego należy ożenić 129, przebierający nóżkami zając (oznaka tchórzliwości) 130, *wołki orzące górki panu na ogórki* 131 czy wilk, który chce zdjąć skórę z kozy 132.

(ι) Grupę lokowanych na G. r o ś l i n stanowią przede wszystkim d r z e w a. G. porasta las powsz., krzewina 146a, karłowata sosna 145c, *jeglijki* i *brzózki* czy dąb karłowaty 142, 177 itd. Związek G. z lasem jest bardzo dawny, utrwalony w znaczeniu wyrazu *gora w innych językach, np. litew. *girė, girià* 'las', stprus. *garian* 'drzewo' SI SE 1/330. Znaczenie lasu jest szeroko rozprzestrzenione na obszarze południowosłowińskim Tolstoj 1969/71 oraz na Morawach (*hora* 'wyrośnięty las'), i w języku słowackim (*hora* 'las' i 'góra porośnięta lasem') Tolstoj 1969/72. Ostatniemu znaczeniu odpowiada małopolskie *góra* 'stok góry porośnięty lasem' Kuc Młp 29. Rozwój podstawowego znaczenia słowa *góra* przebiegał następująco: 'góra' → 'góra pokryta lasem' → 'las' SI SE 1/331.

Drzewa rosnące na G. funkcjonują symbolicznie. W tekstach religijnych *drzewo zielone* 21, ogólnie *drzewo* 62b, c lub konkretnie *jawor* 62a, to materiał na krzyż Jezusa, wtórnie – na kościół czy klasztor. *Dwoje drzewa*, na G., z których jedno jest *boże*, symbolizuje młodych 38. Kalina w dole i jawor na G. to obraz zalecających się

dziewczyny i kawalera 97a. Obraz rosnącej na G. róży, której nie może zerwać kochanka 99a lub kochanek 99b, oznacza niemożliwość połączenia się zakochanych. Stojąca na *górejce-zielonejce jabłoneczka*, na której było *siedem jabłusek*, jest łączona z panną na wydaniu 35.

● Człowiek gór – *góral*. Góry – ze względu na kamienistość, nieurodzajność, nie są najdogodniejszym miejscem życia człowieka. Za „swoje” uważają je tylko górale jako specjalna grupa społeczna, etniczna i regionalna. W góralskich pieśniach G. funkcjonują zaimkami: *moje* 94a, 95c; *nasze* 72, 83, 91, 95a, b. Górale znają G. najlepiej 89, potrafią je przewędrować (pokonać) 90, potrzebują G., bo stamtąd jest bliżej do nieba 92, widok G. przywołuje wspomnienia lat dziecińczych 94, a brak kontaktu z G. wywołuje tęsknotę, „płacz serca” 95a, b. Dla górala G. i skały to *cały świat* 91. Szczególnie bliskie są G. *zbójnikom* 180.

G. jest etapem zalotnej drogi chłopca do dziewczyny. W obrzędzie weselnym z *góry* jedzie pan młody do młodej i wiezie jej trzewiki lub wianek 45b, z *góry* powraca z wojny kochanek 55 i ogólnie – *jedzie Jasio* 45.

● Droga przez/po G. W ludowych modlitewkach *po (wysokich) górach, po cierniach, po gorących kamieniach, po ogniu gorącym* 17a lub *po górach, po gorących, po tarninach, po kołących* 17b, a więc po trudnej i pełnej umartwień drodze – pokutują za winy popełnione w życiu doczesnym grzeszne *du szyczki*, zanim Pan Jezus odpuści im winy. G. jako składnik pełnej niebezpieczeństw drogi występuje także w balladach: *Bez/po/między gory i bez lasy, bez te wielkie marasy* i wariantywnie *bez strasne góry, pustaci* (‘pustki’ J.A.) szatan niesie do piekła grzeszną pannę, która zabiła swoje dzieci 56; w przemowach weselnych: *Jechaliśmy bez góry, lasy, bez wielkie marasy* Kur Opol 67; w pieśniach żołnierskich: *przez góry, lasy, pola / przez lasy, bory, góry* wiedzie droga żołnierza do boju 75, podob. 80, w pieśniach miłosnych: droga kawalera do panny – jako znak poświęcenia, wytrwałości w staraniach, a także symbol przeznaczenia, prowadzi przez *lasy, góry, dolinę / przez góry, lasy, drzewinę* 106.

● Miejsce *na górze* jest w pieśniach łączone z zalotami i miłością. *Za górą / na górze* dziewczyna daje chłopakowi *buzi za tyżeczkę/garnuszek masła / za pięć czeskich* itp. 120a-c; przywołuje kochanka i zachęca do zbliżenia erotycznego 125; po G. dziewczyna chodzi i nosi wianek 40, *wije wieniec z róży* 49 lub – gubi go 100. Obrazowym przedstawieniem aktu miłosnego, jest motyw orki odbywanej na G., przerywanej potrzebą naostrzenia *kroja*, czy z powodu *ustania koników* 119a, b, aż ostatecznie *sedlaczek/pacholek wyoruje dziewczeczkę*, a więc dostaje dziewczynę 119c. Przestrzeń miłości wyznaczają symboliczne drzewa jaworowe i kalinowe, i siedzący pod nimi kochanek i kochanka 121; w kontekście wesela – zbierany przez dziewczynę *barwinek* 46.

Wysokie G. są przeszkodą w kontaktach międzyludzkich. M.in. uniemożliwiają połączenie kochanków 24a, 105, a ktoś kto jest za G., nie słyszy westchnień serca LL 1972/1/56. G. utrudniają kontakty pomiędzy rówieśnikami 24b i rodziną 86. Przeszkodę tę pokonuje chłopiec jadący do dziewczyny 44, wysłany list miłosny 25, śmierć szukająca króla Heroda 36.

G. są miejscem uwięzienia człowieka. Ma to sens dosłowny 152, ale częściej baśniowo-wierzeniowy, co przedstawiają obrazy osób zamienionych w ptaki i więzio-

nych na szczycie poszczególnych G., do których jest bardzo utrudniony dostęp 158a, b, 159b, d, zamienionych w zlokalizowane na G. czarne kamienie 159c, motyw zaklętych dziewic 167 itd.

G. są miejscem zdarzeń związanych ze ś m i e r c i ą. Tam są zakładane/umieszczane cmentarze K 10 Poz 127, groby K 20 Rad 280, Dek Sier 255, w balladzie, na G. kochanek zabija swoją kochankę 58a, b lub nakazuje aby ta rzuciła się z G. w *dunaj* 58a, w innej wersji ballady na G. kochanek swojej dziewczynie *figurę funduje* (tj. grzebie) 58b, na G. dziewczyna słyszy głos dzwonu – znak pochówku kochanka 59, w pieśni zbójniczej *ptaskowie* po G. mają roznieść prochy rozbójników 74. W pieśni zaduszkowej *na górecce, na zielonej murawecce padła dusza*, która z ciała wyleciała K 20 Rad 101; za G. *trz-i dusz-iczki tam ktoś męcz-i* Biel Kasz nr 35.

Góra/góry są miejscem s c h r o n i e n i a. Zbójnicy mają tam swoje siedliska 180, *komory i szalasy* 72, K 45 G6r 110, tam ukrywa się Janosik 180, dezenterzy i uciekający przed brankami do wojska Kom Tatr 7, partyzanci Sad Podh 40.

Jako punkt najwyżej położony G. spełnia rolę punktu obserwacyjnego, z którego: *dziewka* sprawdza czy nie jadą do pani goście 53, córka wygląda rodzonej matki 86, matka *przyzywa synka* Gaj Rozw 106.

G. jako miejsce niedostępne jest wykorzystywana do lokalizacji b u d o w l i obronnych – są to zamki 105, 182, jak np. zamek królewski 152, zamek krzyżacki 182 i pałace 151 potem ich ruiny 145c, 151, 182, a jako miejsce otwarte na wiatr – do lokalizacji *wiatraków* K 8 Krak 243, Cisz Krak 327, Folf Zag nr 330, K 10 Poz 363, K 17 Lub 76.

♠ *Koniec świata* zapowiadają następujące znaki: rozchodzenie się G. 178a; rozbijanie się G. 68; *równanie gór z dolinami* 68, 178d; *kiedy góra o górę uderzać się będzie* 37; gdy kamienna figura z Nowej Słupi dojdzie na szczyt góry 178b.

● Tradycja ludowa formułuje z a k a z y, które dotyczą wchodzenia ludzi pomiędzy blisko siebie położone G. (skały), bo to rodzi *złe skutki* 162. Jest to relikwiarz wierzeń związanych z duchami G. i skał, dla których górale na kamieniach składali dary w postaci chleba, lnu oraz świętych obrazków czy specjalnych krzyżyków Pel Dem 113. W opowieści wierzeniowej rozkopywania G. zakazuje głos wydobywający się z ziemi 173.

● G. zawsze jest traktowana przez człowieka jako swoiste z a d a n i e. Ludzie chcą zdobywać i pokonywać G. W tekstach folkloru odbywa się to za pomocą środków magicznych: piór ptasich 159b, czarodziejskiego dywanu 158a, specjalnych kosteczek 159a i wymaga pokonania znacznych przeszkód – wojska 161b, strachów 161c lub groźnych dzikich zwierząt 161a. Innym sposobem pokonania G. jest jej „oswajanie”, a więc rodzaj resakralizacji. Odbywa się to poprzez specjalne zabiegi, rytuały, działania obrzędowe, w tym: odprawianie na G. mszy świętej Grodz Łęcz 29, „fundowanie” na G. architektury sakralnej i lokalizowanie tam kultu (dokumentacja zob. wyżej), działania natury magicznej: np. jeśli marynarz po raz pierwszy przejeżdżał przez Diabelską Górę powinien rzucić kawałek chleba do wody, to się nie utopi Sim ŚlOpol 126. Skuteczną formą osławiania górskiej przestrzeni jest też codzienna praca i życie wśród G. – tak jak to praktykują górale, ale także zakładanie miast K 39 Pom 23, K 18 Kiel 12, K 20 Rad 39, K 16 Lub 10, ogrodów i winnic K 2 San 242, K 27 Maz 10, K 20 Rad 261.

≈ Ekwiwalentami G. są ogólnie obiekty wysokie. W przysłowiach są to np. *domy i wieże*, bowiem we wszystkie często biją pioruny 6. W wierzeniach takim obiektami są także *drzewa*, szczególnie *dąb* i *wiąz* Etnl 1995 Bilg 163. Najbardziej znanymi kulturowymi ekwiwalentami G. są te obiekty, które można interpretować jako zastępcze obrazy G. kosmicznej. W pierwszej kolejności jest to „*drzewo życia*”. W kołędach gospodarskich w tej funkcji występuje *sosna*: *Stoi sosna wśród podworca, holeluj, holeluj. Na tej sosnie twój pożytek rośnie* Święt Nadr 76; *jabłoń*, *lipa* Ad Siedl 27; w konopielkach – *dąb* Kaz Nuty 1993/31 itp. W wierzeniach i mitologii odpowiednikiem G. kosmicznej są *budo wle* architektoniczne, w tym przede wszystkim obiekty sakralne (często stawiane na górach), a także *spoczywający w wodzie kamień* Tom Drz 84. W opowieści o śnie (ale i przekazach o charakterze religijnej legendy) takim obiektem jest również *drabina*, która podobnie jak G. umożliwia dostanie się do nieba TN Osowa 1977. G. w funkcji przeszkody i granicy mają ekwiwalenty w *→ rzekach*, *wodzie* 25, 170, *morzu* 14a, *jeziorze* 44, *lasach* 14a, g.

Jako miejsce obce, nie sprzyjające człowiekowi G. funkcjonuje wymiennie z *lasem* 14, *bagnami* 14b, *rozstajnymi drogami* 14c, *suchymi korzeniami* 14g.

✕ Ze względu na swoje rozmiary i położenie G. symbolizują *niebo*, dosłownie górne światy, a także *niewzruszoność*, *stałość*, *samotność*: *Góra z górą się nie zejdzie...* 5; dla górali i zbójników – *wolność* i *bezpieczeństwo* 72, 92, 96, Śad Podh 59, K 45 Gór 110 i inne.

W senniku stanie na G. oznacza ogólną *pomyślność*, a spadanie z G. – *niepomyślność* 184. W zagadkach G. jest obrazem *głowy*, *łysa góra* to *łysa głowa* 4. *Śnieg/zima* na G., to *siwe włosy* na głowie – *oznaka starości* 3.

DOKUMENTACJA

ZAGADKI

1 – *Głos grzmotu pioruna słyhać / tęczę widać na sto/trzysta/tysiąc gór / na cały świat / za górami [= daleko].*

Ryczy wół Na sto gór, A na tysiąc go słyhać. (Grzmot). Udż Krak 146, war.: TN Orchówek 1962, Folf Zag nr 137, LL 1957/3/38, ZWAK 1883/82; *Za sto górami lew ryczy. (Grzmot).* ZWAK 1878/179; *Jes taki byk; jak ryknie, to słyhać na sto gór. (Grzmot).* Cisz Krak 333; war.: – *Ryczy wół bez sto gór Do jeziora wode pić. (Tęcza).* Cisz Krak 353.

2 – *Papier/chmury jak (biała) góra.*

a. *Po białej górze gęsiami orze, czarne proso sieje, nigdy go nie zbierze. (Pismo – pisanie).* Folf Zag nr 1093, war.: LL 1962/3/33, ZWAK 1886/140.

b. *Jakich gór najwięcej na świecie? (Chmur).* Folf Zag nr 23, war.: Cisz Krak 362.

3 – *Śnieg/zima na górze / góry siwieją [= siwizna na głowie].*

a. *Pod górą woda, na górze śnieg, przyjaciele odbiegli, a muzyka gra. (Człowiek stary – łzy pod oczami, siwe włosy, brak sił, w gardle charczy).* Folf Zag nr 859, war.: Cisz Krak 330; *Siedemdziesiąt lat, jak śnieg na tę górę spadł ... (Starość – siwizna).* Folf Zag nr 860.

b. *Las w garści, góry siwieją, bracia nie wszyscy. (Starość – wypadanie włosów, siwizna, brak zębów).* Folf Zag nr 861.

c. *Do góry zima – to moja siwa głowa, na dole lato – to moje małe dzieci. Stef WarmOp 21.*

4 – *Góra to głowa, a łysa góra – to łysa głowa.*

Dąb, na tym dębie gałęzięta, pod gałęziętami, guguleta, pod guguletami łysa góra, pod łysą górą wytrzyszczęta ... Folf Zag nr 872; war.: *Stojo dwa dęby ..., nad miechem łysa góra ...* MAAE

1908/316; ... nad smarkaczem dwie świeczki, nad świeczkami góra, na górze las, a w lesie baranki. Folf Zag nr 870.

PRZYSŁOWIA

5 – Góra z górą się nie zejdzie, ale spotka się człowiek z człowiekiem / Mazur z Mazurem / szlachta z Żydkiem / ...

a. *Góra się z górą nie zejdzie, ale spotka człowiek z człowiekiem.* K 8 Krak 254, war.: Wisła 1890/174, Wit Baj 296, NKPP góra 8b, c; ... *ale Mazur z Mazurem / szlachta z Żydkiem / szlachcic z komornikiem / gęba z wiechciem / usta z ustami zawsze.* NKPP góra 8d.

b. *Na świecie góry tylko się nie schodzą.* NKPP góra 8a.

6 – W wysokie góry/domy/wieże biją pioruny.

W najwyższe góry bije piorun z chmury; Na wysokie domy rade często biją gromy; Na wysokie wieże i góry biją pioruny z natury. NKPP góra 21, K 60 Przysł 123.

7 – Wiara/czas przenosi/ruszy góry/wały/Tatry.

Wiara i góry ruszy. NKPP wiara 29c; ... *wały przenosi. ... góry przenosi.* NKPP wiara 29a; *Czas góry z jednych na drugie miejsca przenosi.* K 46 Ka-S 463; *Wiarą ruszyć można Tatry.* NKPP wiara 29b.

8 – Kto garstką ziemię nosi, góry nie doczeka. Wit Baj 301.

9 – W górach początek wody, a koniec chleba. NKPP góra 27 i war.

10 – Czcij góry, mosty, chceszli mieć grzbiet prosty. K 60 Przysł 123; *Czcij góry, lasy, mosty ...* NKPP góra 3.

11 – Gdy góra porodzi, tedy się myszka narodzi. K 60 Przysł 123, NKPP góra 7.

12 – Góra a dolina.

a. *Czym góra wyższa, tym dolina głębsza.* NKPP góra 4.

b. *Nie masz góry bez doliny.* NKPP góra 22.

ZAMÓWIENIA

13 – Słoneczko wychodzi zza góry / idzie za górę, choroba znika.

a. [Zaęgnywanie suchot.] *Wychodzi słonecko zza góry, Wychodźcie suchoty zza skóry.* ZWAK 1879/55, war.: Udz Krak 102, Wisła 1896/706.

b. [Na gurdziel u zwierząt.] *Słoneczko za górę – a ty gurdzielu marsz w dziurę!* K 35 Przem 240.

14 – Chorobę wypędza się na/za góry, na/za lasy ...

a. [Na różę.] *Róża! róża! róża! – takie piękne imię – czegoś rozpuściła w człowieku promienie? Czyż wodna, czyś reumatyzowa, czyś goścowa? Idź precz na góry, na lasy! Tam panuj po wieczne czasy, nie karz człowiecze plemię! Kot Las 103; Oj, różyczko, różyczko! ... Wychodź! Idź na góry, Na lasy! Gdzie słoneczko nie doświeci, Ptasek nie doleci. Zgiń! Przepadnij na wieczne niewczasy!* LL 1973/3/59, war.: Kot Zn 202.

b. [Zamawianie płaczki.] *Idź czorcie! Idź w ogień wieczny Z tego niewinnego ciała! Idź za lasy, Za góry, Na bagna, Na rozstajne drogi! Nie wracaj tu nigdy, Połom sobie nogi!* LL 1973/3/53, Kot Zn 192.

c. [Zamawianie siekiernicy – guza pod pachą:] *Niech te boleści idą na lasy, Na góry, Na pola, Na chmury, Na rozstajne drogi! Tak mi dopomóż, Panie Boże Wszzechmogący I wy wszyscy święci. Amen!* LL 1973/3/52, war.: Kot Zn 189.

d. [Na uroki:] *Uroki! Uroki! Czyście spadły z lasa? Czy z ludzi? Czy z czego innego? Idźcie na góry, Na lasy, Na korzenie, Gdzie nie postoi Żadne boskie stworzenie!* Kot Zn 199, war.: LL 1973/3/57.

e. [Zamawianie uszczki z oczów:] *Za siedem gór, Za siedem mórz, Za siedem chmur! Ustąp! Ustąp! Ustąp z mej żrenicy, Nie zastępuj mej śklanicy!* LL 1973/3/57, war.: Kot Zn 197.

f. [Na guzy na szyi:] *Na góry, na lasy, tam ci będzie dobrze mieszkać, tam ci wiater nie dowieje, tam ci słońce nie dogrzeje, jak najłepi tam ci będzie wszystko krzepiej, tam ci będzie bardzo dobrze, wszystko szcudrze.* ZWAK 1889/70.

g. *Boleńnico! Boleńnico! Idź do miasta – Tam twoja niewiasta! Idź na góry, Na lasy, Na suche korzenie, Gdzie ci nie dojdzie człowiek Ani żadne stworzenie. Kot Zn 288; Ustąp bólu na góry, na lasy, na suche korzynie – tam cie nie omówi żadne stworzenie! Kot Las 87.*

h. [Na reumatyzm:] *Idźże ty na góry, na lasy, na morza, doliny! Kot Las 102.*

i. *Idźcie strachy na dachy! Za góry, Za lasy I na suche korzenie, Żeby wos nie miało żadne stworzenie! Kot Zn 423.*

j. *Postrzale, postrzale! Wyjdź z tej nogi, idź na rozstajne drogi, za siódmą górę, za siódmą rzekę, za siódmy bór! Nie padnij na człowieka, nie padnij – chyba na wroga! Ani nie padnij na zwierzę, ani na nic żyjącego! Ale padnij na kwiaty, na kwiaty! A najlepiej padnij na kamienie, na kamienie! Kul Wiel 3/416.*

k. *Na kurdziel trza oset z 9 ramion zerwać przed wschodem słonka i jego dziubać do święconej soli i mówić modlitwe do tyłu, i mówić: Idź za 9 góry, za 7 rzekę i 5 granice. Kie sie to urobi – to trza w piątek, jak słonecko zachodziło, podziubać tym ostem po ranie i mówić to, co pierwej. Baz Tatr 185.*

15 – Po górach, po lasach chodzi święta Anna.

[Na przestkach i uroki:] *Najsświętsza Panno, Ty, święta Anno! Chodziłaś po górach, Po lasach, Nie bałaś się niczego – I ty się nie bój, Stanisławie. LL 1973/3/58, war.: Kot Zn 200, Wit Baj 71.*

16 – Chmury, deszcz i grad wypędza się na góry / na lasy.

[Zamawianie burzy:] *Idźcie chmury! Na lasy, Na góry, Gdzie pastuszkowie siadają, Kapki wody nie żądają. My jej mamy dosyć Garnuszczykiem nosić. Kot Zn 196, war.: LL 1973/3/58; A ty Panie Jury, Pozganiaj te chmury. Na tatarskie góry, Gdzie ptaskowie śpiewają Kropli wody żądają. My jej nie żądamy, Bo jej zadość mamy. ZWAK 1879/57; Jeżeli nadciągają chmury i zbiera się na deszcz, to wtedy dziewczęta obracają się na polu wkoło, ręce podnoszą do góry i mówią: Rozchodźcie się, chmury, na tatarskie góry! – a z pewnością nie będzie deszczu. K 48 Ta–Rz 260; [Wersja śpiewana tekstu zażegnania niepogody:] A idźcie-z ta chmury na tatarskie góry, gdzie Tatarzy siadają, krople wody żądają. My jej nie żądamy, bo jej dosyć mamy. K 19 Kiel 197; Bywają jednak mądrzy ludzie, którzy mają od Boga moc nadaną sobie do odpędzania chmur, do odganiania burz na lasy i góry. K 51 Sa–Kr 50; [Zamawianie gradu i burzy], iżby szła w puste lasy, w puste góry, w puste dziedziny, gdzieby nikomu nic nie zaszkodziło. LL 1972/3/51; [Na rozganianie chmur:] Święta Maryjo, Syna powiłaś, spowijaczem chmury rozganiałaś. Niech idą na góry, na bory, na lasy, tam gdzie nie ma nas. TL 1995/1/33.*

MODLITEWKI

17 – Pan Jezus odpuści winy tym duszom, które pochodzą po górach gorących, cierniach kolących.

a. *Widziałam, jak anieli po niebie chodzą I swoje duszyczki za rączki wodzą. Panie, odpuść im te winy! Nie odpuszczę, aż pochodzą po górach, Po cierniach, po gorących kamieniach, To odpuszczę im przewinienia. Kot Zn 472; Jaz pójdo po górach wysokich, Po ogniu gorącym ... Kot Zn 114, war.: Kot Zn 249.*

b. *Przyjacielu, ja ci się nie boję! Idź po górach, po gorących, Po tarninach, po kolących ... Przynieś to, co z krzyża kapłało. Kot Zn 62, war.: Kot Zn 122.*

18 – Matce Boskiej śni się, że Pan Jezus leżał na kamiennej górze.

Spałaś, Matko? Spałam. Co Ci się przysniło? Śniło mi się, żeś leżał na kamiennej górze Ukamienowany, Przyozdobiony. Kot Zn 484; ... Ze Cie na kamiennej górze przykamienowali, Ostrą koroną do słupa przywiązali. Kot Zn 293.

19 – Matka Boża zasnęła/leżała na/pod Górą Kalwaryjską/Zarańską/Rachel-ską/rajską i w śnie przyszedł do niej Pan Jezus / Święty Duch.

a. *Zasnęła Matka Najsświętsza na Górze Kalwaryjskiej. Przyszedł do Niej Synaczek najmilszy. Mój Synaczkę najmilszy! Dopierom Cię raz widziała na tej Górze Kalwaryjskiej: Nóżki przebite ... Ręce przekłute ... Krew najsświętsza wypłynęła. Kot Zn 454, 296; war.: Leżała Paninka pod Kalwaryjskom Górom ... Kot Zn 80, 81, 90; Zasnęła Najsświętsza Matka na Kalwaryjski Górze. Kot Zn 84; ... była zaśniona na Górze Kalwaryi. Kot Zn 116.*

b. *Zasnęła Panienska na Zarańskiej Górze. Tam się Jej przyśniło, Że miała Syneczka związanego, skępowanego, Na świętych rączkach położonego. Kot Zn 85, 92; Gdy Jego Najświętsza Matka zasnęła na rajskiej górze, Przyśnił się Jej wielki sen, Że widziała Syna swojego Ubitego, ukrzyżowanego, z krzyża zdjętego, Na Jej rękach położonego. Kot Zn 77; Leżała Panienska na Zarańskiej Górze. Przyszedł do Niej święty Duch. Kot Zn 93.*

c. *Zasnęła Panna Maria na Górze Rachelskiej. I przyszedł do Niej Pan Jezus i pyta: Czyś zasnęła? Widziałam Cię w Ogrojcu obnażonego, Od Kajfasza do Piłata i Heroda prowadzonego. Kot Zn 127, war.: Kot Zn 125, 480.*

20 – *Matka Boża wyszła na Górę Kalwaryjską i zobaczyła śmierć swego Syna.*

Wyszła Maryja na Górę Kalwaryją, Ujrzała Syna swego tak srodze zmęczonego. Kot Zn 128, war.: Kot Zn 87, 419.

21 – [Modlitewka do św. Heleny:] *Widzisz, Heleno, górę wysoką? A na tej górze drzewo zielone? Z tego to drzewa krzyże robiono, A z tych ci krzyży kościół stawiano, A w tym kościele trzy groby stoi. Kot Zn 256, war.: Kot Zn 416; zob. też pieśni dziadowskie i religijne nr 62.*

22 – *W niedziele rano, gdy słońce wschodzi, Najświętsza Panienska po ziemi chodzi I swojego Syneczka za rączkę wodzi. Wodzi Go po górach i po lasach, Po górących kamieniach. Kot Zn 119; inne war.: →słońce nr 31.*

23 – *Żydz Go [Pana Jezusa] wziemi na Górze Kalwaryjsko. Tam Go ukrzyżowali, Przenajświętszo krewke z Nigo wyloli. Kot Zn 313.*

WIERSZOWANE LISTY

24 – *Wyjście na wysoką górę pozwala dalej widzieć / przybliżyć przyjaciół.*

a. *Kochana Kasiu! Wyszedłem na górę wysoką I chciałem widzieć krainę daleką, Lecz nic nie słyszę tylko do ciebie, Kasieniu, piszę. LL 1978/4-6/184.*

b. *Piszę ja ten liścik drobnymi słowami, nad każdą literką zalewam się łzami. Wyszłam se na górę, na bardzo wysoką i tak sobie myślę: góra moja, góro, zniż mi się bliżej, to się moja Koleżanka choć jedna przybliży. LL 1978/4-6/177.*

25 – *List wędruje przez góry wysokie i wody głębokie.*

a. *Leć, listeczku, w drogę, bo ja iść nie mogę, bez góry wysokie i wody głębokie, przez doły i lasy, a żebyś tam nie zabawiał bardzo długie czasy. LL 1978/4-6/179.*

b. *Przez góry i gaje rączki wam podaję i witam się z wami jak anioł z aniołem przed bożym kościołem. LL 1978/4-6/180.*

KOLEDY BOŻONARODZENIOWE I PASTORAŁKI

26 – *Chmura jak góra toczy się z nieba [= znak, że narodził się Mesjasz].*

Owo coś z nieba wielkiego, Jak góra by chmura na dół się toczy, Błyszczysz się przedziwnie, aż bolą oczy. Milk Pas 453, war.: K 9 Poz 120, Krzyż Kar 155.

27 – *Przy onej górze świecą się zorze [= znak, że narodził się Mesjasz].*

Przy onej górze świecą się zorze, pasterze się uwijają i na multaneczkach grają, nie wiem dlaczego. Krzyż Kar 305, war.: Milk Pas 153, K 46 Ka-S 5.

28 – *Hej, widzę jasności wielkie hen za górę, już myślę od strachu wymknąć się dziurę.*

TN Dominikanówka 1978, war.: Bart Lub 160.

29 – *Pomiędzy dwiema góreckoma jest klasztor/kościół / idzie/bieży woda / zaświeciła gwiazda.*

a. *Między dwoma góreckoma jest ta klastór murowany, Holeyja, holelyja! W tym klastorze dwa ołtarze, Holeyja, holelyja! Między dwoma ołtarzoma, Jest ta stolec marmurowy, Na tym stolcu sám Pánjzus siedział. Święt Nadr 72; Między dwiema górami, Maryjá, Alelyjá, stoi kościół z kamienia. ZWAK 1885/17.*

b. *Da między dwiema góreckoma idzie-ta woda z kamienia. Jest-ta chrzcielnica i świeca, Jak go będziewina mianować? A mianujwa go Zbawiciel, całego świata odkupiciel, lelyja. ZWAK 1885/15; Między dwiema góreckami Idzie woda struzeczkami. Przy struzecce kielich płynie. ZWAK 1880/215, K 2 San 72.*

c. *Da między dwiema góreckoma tam jasna gwiazda zaświeciła. A nie byłaś-to jasna gwiazda, tylko mi była Matka Boża. ZWAK 1885/11.*

d. *Tam między dwoma górceczkoma, tam bieży woda strużeczkoma, tam Go kąpała, Pana Jezusa Panna Maryja.* K 16 Lub 108.

KOLEĐY ŻYCZĄCE

30 – *Przy onej to górze Złoty płużek orze. A za tym płużekiem Sam Pan Jezus chodzi.* Kot Rzesz 295.

31 – *Wołoszki/źrebiątka orzą/włóczą wysokie góry.*

Cóż te wołoszki robić będą? Hej, takie góry orać będą. Bart Lub 87; ... *źrebiątka ... Wysokie góry włóczyć (orać) ...* Bart Lub 88.

32 – *Dziewczyna na (wysokiej/zielonej) górze / na jedwabnym sznurze / pod niebem wiesz/suszy chusty/chusteczkę/koszulkę/obrusy.*

a. *A gdzież ich [chusty] wiszała, Nasza pani kochana? Na wysokiej górze, na jedwabnym sznurze.* Kot Rzesz 404, war.: Kot Rzesz 142, 224, 251; *U króla na górze ...* LL 1961/3/14, Kot Rzesz 178; *Tam na onej górze, na jedwabnym sznurze, Moj Jasiuniu kochany.* K 50 Sa-Kr 60; *Na zielonej górze, Na jedwabnym sznurze, Ach mój miły dworzanie.* K 1 Pieś 275; por. pieśni i przyśpiewki weselne nr 40.

b. *Kaj ją [chusteczkę] będziesz suszyć, nadobno Marysiu? Pod niebem na górze, na jedwabnym sznurze.* ZWAK 1880/104; *Nadobna Kasiuniu, gdzieżys jo [koszulkę] suszyła? Na wysokij górze, na jedwabnym sznurzy.* Bart Lub 108; [chusty] ... *U króla na górze, na jedwabnym sznurze.* K 46 Ka-S 241, war.: K 27 Maz 340, K 19 Kiel 153, K 1 Pieś 271; ... *na wysokiej górze ...* K 1 Pieś 278; *Gdzie ich [obrusy] będziesz suszyć, nadobna Marysiu? W górze jeno, w górze, na jedwabnym sznurze.* Kot Rzesz 366. [Podob. w balladach:] *A gdzie będziesz suszyć [chusty] nadobna Kasiuniu, tam daleko w krajinie? U króla na górze, na jedwabnym sznurze, aby z tobą jedynie.* TN Tuszów 1988, war.: K 39 Pom 139, Pieś Śl 2/251, TN Lubcze 1983, TN Noworąbów 1988, Święt Nadr 86. [Podob. w wersji pieśni zawodowej o wędrujących rzemieślnikach:] *Gdy powędrujemy, gdzie się obsuszemy? U króla na górze, na jedwabnym sznurze.* K 40 MazP 434; [oraz w pieśniach kwalifikowanych jako miłosne bądź żołnierskie:] *Gdzie ich [chusty] będziesz suszyć, nadobna Magdusiu? Na wysoki górze, na wysoki górze.* MAAE 1908/166; ... *U króla na górze, Na jedwabnym sznurze, weź mie, Jasiu, z sobo weź.* MAAE 1908/201, war.: Kam Pom 262; *Przy królewskiej górze Na jedwabnym sznurze Na wojence daleczko.* K 1 Pieś 273; *U księdza na górze, na jedwabnym sznurze.* Gąs Mazur 127; por. pieśni i przyśpiewki weselne nr 40.

33 – *Chwała Jezusowi na wysokiej górze.*

Hej, nam hej! Tobie Jezu chwała na wysokiéj górze, i nam ludziom chwała na jedwabnym sznurze, hej nam hej! K 5 Krak 233, war.: K 5 Krak 236, 237.

34 – *Trzeba na nie [byczki złotorożki] jarzmo robić, pojedziemy w pole robić. Zaprzęgnęliśmy, pojedali, Złociste góry przeorali. Najświętsza Panna jeść hotowiła, A Najświętsza Anna w pole nosiła.* Kot Rzesz 232.

35 – *Na górejce, zielonejce rośnie jabłonecka / ziele zielone.*

Na ónej górze stoi jabłonecka, Na téj jabłonecce zielone listECKA; ... Na téj jabłonecce siedm jabłusek było. ZWAK 1880/105; *Tam na górejce, na zielonejce ... Zielone, zielone ziele, Sadzone rano w niedzielę. Przyszedł ci do niej tatusiejko jej: Marysiu duszko, Daj mi jabłuszko czerwone.* Kot Rzesz 225.

WIDOWISKA BOŻONARODZENIOWE

36 – *Po górach, polach i lasach chodzi śmierć szukając Heroda.*

Chodziłam po polach, chodziłam po lasach i po górach i bardzo zmarzłam, aż cię tu Herodzie znalazłam. Folk Łódz 110; *Chodziłam po górach, po lasach, Nigdzie cię królu nie znalazłam.* Kot San 55; *Chodziłam po górach, po lasach, siedemdziesiąt siedem par butów zdarłam, nim cie w tym domku znalazłam.* Bart Lub 277.

37 – [Jasielka, śpiewa dziad:] *W dzień sądu Bożego, jaki to strach będzie, Kiedy góra o górę uderzać się będzie. Gwiazdy na ziemię jako grad polecą. Zaćmi się słońce, księżyc i już nie zaświecą.* ZWAK 1886/184, por. pieśni dziadowskie nr 68.

PIEŚNI SOBÓTKOWE

38 – Na górze pali się ogień i rosną dwoje drzewa.

Tam na górze ogień gore, Nocel moja! Kopiel moja! Na tej górze dwoje drzewa (lub) Tamoj stoi dwoje drzewa, Nocel moja! Kopiel moja! Jedno drzewo – Boże drzewo, Na tem drzewie kolebeczka. Głog Bad 241, war.: K 28 Maz 91, 92.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI DOŻYNKOWE

39 – *Przede dworem wielka góra – nas polowy kieby rura.* K 2 San 168; *Przede dworem góra duża, nasza dziedziczka gdyby róża.* K 23 Kal 114.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI WESELNE

40 – *Po wysokiej/zielonej górze chodzi Kasieńka i nosi wianek.*

Chodziła Kasieńka – po wysokości górze, nosiła wianeczek – na jedwabnym sznurze. K 22 Łęcz 47, war.: K 3 Kuj 302, 318; *Chodziła Marysia po zielony górze, nosiła wianyszek ...* K 22 Łęcz 60; por. kolędy życzące nr 32.

41 – *Wronie koniki jadą po górze, goście zajeżdżają w podwórze swojej pani.*

Hej pu (ku) górze wronie koniki pu górze, zajeżdżamy do swojej pani w podwórze. K 16 Lub 207, war.: K 16 Lub 200, Oles Lub 14.

42 – *Za górecką / nad góreczką świta, wychodzi panna/pan młody wychodzi z gorzałeckom.*

Świto, świto za góreckom, a wyjrzyje panno młodo z gorzałeckom. Plat Krak 237; *Świtá, świtá nad góreckom; A wyjdziye panie młody z gorzałeckom. Świtá, świtá nad górami; A wyjdziye do nás, A pocęstujze nás.* Święt Nadr 136.

43 – *A u Chmelki na góreńce, Oj, kąpało sie tam słońce, Oj, kąpało sie, kąpało, Dwa doleńki wody miało, Wichtusia ich napłakała, Bo sie do ślubu zbierała.* MAAE 1908/95.

44 – *Tam, za jeziorem, tam, za bystrojem, tam Jagusia stoją, przewozu wołała. Mateńka powiedziała: „Ja po nią nie pojedę, ja wam jej nie przywiozę, bo góry wysokie, jezioro głębokie”. ... Jasieńko jej powiedział: „Ja po nią pojedę, ją sobie przywiozę”. Już góry niewysokie, jezioru niegłębokie”. Chod Śp 143.*

45 – *Pan młody jedźle do pani młodej po górze/górach.*

a. *Oj, jedzie Jasio, jedzie, Oj, widać go na górze, Oj, przyprowadź go, Boże, Oj, na moje podwórze.* Hol Wes 90.

b. *Jedzie Jasiek, jedzie, jus ci je na górkach, wiezie ci trzewicki na jedwabnych śnurkach.* LL 1961/1-2/40; *Jedzie Jaś, jedzie Jaś, noli [oto] je na górkach, Wiezie mi wianeczek na jedwabnych śnurkach.* K 44 Gór 257.

c. *Góru, Jasieńku, góru, bo mama idzie z córu, dróżku, Jasieńku, dróżku, idzie Mania z poduszku.* Ad Niedrz 91.

46 – *Oj, zakwitli fjułeczki, zakwitli. Oj, a kamienny górejki „ukryli. Po nich młoda Kasiunia chudziła, rzędym barwineczek zbierała.* Ad Zam 35; war.: ... *barwinejko sadziła.* TN Lubcze 1978.

47 – *Ponad górąmi świeci zorzeńka, a tam z chaty idzie Kasia wąską drożeńką.* Ol Podl 28.

48 – *Wyszła na górę, jedzie wesele, wróciła sie do domu; Och, schowajże mie moja mamusiu za stół ciesany, za obrus lnianny, za wianejko ruciane.* Ad Zam 12.

49 – *Na kamiennej g^urze, wije wieniec z róży, dwunastu anniołów pannie młodej służy.* Krzyż Kuj 1/94.

50 – *Przykryłeś nam Boże góry trawicoju, a doły pszenicoju, a młodą Kasieńkę bieluchną rąkieńką (rąbek?), Boże ją błogosław.* K 16 Lub 233.

PIEŚNI POGRZEBOWE I ZADUSZKOWE

51 – *Dusze proszą o przyjęcie góry/chmury, lasy ..., bo nie chce ich znać Pan Jezus.*

Dusze rzewnie zapłakały – Zdrowaś Maryja, ji na góry zawołały – Zdrowaś Maryja: Góry, góry, przyjmijcie nas, bo Pan Jezus znać nie chce nas – Zdrowaś Maryja. Góry im odpowiadają, Zdrowaś Maryja, Ach biada wam dzieci, biada, Zdrowaś Maryja. Czemużeście

nie słuchały, w ciężkich grzechach umierały, Zdrowaś Maryja. Ad Bor 69; 20 wariantów z lat 1843–1996 omówiono w Etnl 1998 Bart 151–167; ... *Góry, góry zasypcze nos ...* Stef WarmPś 1/205.

52 – *O góro wysoka, góro Kalwaryjska, drogo kamienista jak ta chwila ciężka, już nie mogę w młodości krzyża unieść, ach Szymonie pomóż na górę go donieść.* Ad Bor 73.

BALLADY

53 – *Pani rozkazuje służącej, by wyjrzała za góry / na góry, czy nie jedzie pan.*

Wyjrzyj dziewczko za góry czy nie jedzie pan który? K 1 Pieś 14, war.: K 1 Pieś 22, 24, 25, ZWAK 1878/82, K 39 Pom 204; *Wyńdź dziewczeczko na góry, źli (jeśli) nie jedzie pan który?* K 1 Pieś 15, war.: Pieś Śl 1/2; ... *na górę ...* ZWAK 1884/74.

54 – *Górami / z góry jadą bracia nieboszczyka – on jechał dołami.*

A my z wojny jedziemy a brata nie widzieli. Wy jedziecie górami on pojechał dołami. K 1 Pieś 24; *Z góry jadą panowie nieboszczyka bratowie.* K 1 Pieś 17.

55 – *Z (ślubnej) góry jedzie kochanek.*

Jedzie, jedzie [Jasienko] – spuszcza z góry, pod nim bryka konik wrony. K 1 Pieś 227, war.: K 26 Maz 280; *Jedzie, jedzie z ślubnej góry, a pod nim koniczek wrony.* K 1 Pieś 234.

56 – *Bez góry i bez lasy / między góry i lasy diabeł niesie grzeszną pannę – dzieciobójczynię.*

I porwał ją, i niesie Bez góry i bez lasy, bez te wielkie marasy. I zaniósł ją przed piekło. Pieś Śl 2/62; war.: ... *ponad góry, przez lesie ...* K 48 Ta-Rz 161; ... *Między góry i lasy ...* Pieś Śl 2/63; *I porwał ci ją [kurwicke, co troje dziatceek straciła], i leci [z piekła odmiéniec], Bez strasne góry, pustaci. Nie niós ci ją górami, ale strasnemi turniami.* K 45 Gór 299.

57 – *Brat po jedwabnym sznurze spuszcza się z wysokiej góry na pomoc siostrze.*

Usłyszał braciszek na wysokiej górze, i spusca się do siostrzycki na n-jedwabnym śnurze. K 26 Maz 275, war.: K 1 Pieś 31, 60, 65, 302, K 48 Ta-Rz 160, TN Pieszowola 1977; *I ujrzała brata na wysokiej górze: Spuszczaj się, braciszku, po jedwabnym sznurze.* ZWAK 1878/78.

58 – *Na wysokich górach kochanek zabija kochankę.*

a. *Co wolisz Anulu czy się do dom wrócić, czy oto z tej góry w ten się dunaj rzucić?* K 1 Pieś 32; *I zawędrowali na wysokie góry: a zdejmaj-ze tu Kasieńku te z głowy fizury (fryzury).* K 27 Maz 321.

b. *Na wysokiej górze figurę fundował, Magdalenę zabił i tu ją pochował.* Stoin Żyw 97.

59 – *Na górze dziewczyna słyszy głos dzwonów – znak pogrzebu kochanka.*

Wyszła na góręczkę, usłyszała dzwony na pewno mój Jasiek do grobu wpuszczony. LL 1962/1–2/44, war.: Stef WarmPś 1/30.

60 – *Przywędrował Jasiek z cudzej ukraiiny, namawiał dziewczynę do swojej rodziny. Bo w mojej rodzinie góry pozłociane, góry pozłociste, steczki jedwabniste.* K 1 Pieś 61.

61 – *Bodaj się ta góra w mych oczach zapadła, Jeśli to, co mówię, nie jest szczerą prawdą.* Pieś Śl 1/326.

PIEŚNI DZIADOWSKIE I RELIGIJNE

62 – *Na wysokiej/wysoczkiej/szerokiej/szeroczkiej górze, którą widzi święta Helena/Alina/Maryja, stoi/budują kościół/klasztor i trzy krzyże / trzy groby.*

a. *Widzisz, Heleno, górę wysoką? Tam na tej górze kościółek stoi, A w tym kościółku trzy groby. A w pierwszym grobie święty Jan klęczy, A w drugim grobie Pan Jezus leży, A w trzecim grobie Matka Najświętsza.* Kot Zn 457, war.: Kot Zn 445, TN Jawidz 1978; *Widzisz Ty, Alino, górę wysoką? Tam na ty górze trzy groby stoi.* Kot Zn 160; *A widzisz ty swianta Alino górę wysoką, tam kościół fundują; a w tym kościele trzy groby stoją.* K 26 Maz 343; *Widzisz Ty Maryjo Te górę wysoką, Te górę wysoką, Nie bardzo szeroką? A na tej to górze kościół murowany.* LL 1962/3/28; *Widzisz ty Maryja te gorke szeroczką; szeroczką, szeroczką, W koluśko wysoczka? A na tej górze kościół murowany, złotem pobijany.* K 5 Krak 286; *Oj, żydzeliszmy [Pana Jezusa] wysoczko góre. A na ty górze koszczół fundujó.* Stef WarmPś 1/207; *Patrzej, Halino, góra wysoka, A na tej górze jawor zielony. Pod tym jaworem kościół*

stawiony, a w tym kościele trzy groby stoi [dla Matki Bożej i Syna Bożego]. K 48 Ta-Rz 78, war.: K 57 RuśC 1122, K 45 Gór 306; zob. też modlitewki nr 21.

b. *Widzis Helino, te jasne góry? a na tych górach drzewo wysokie. A z tego drzewa krzyże robili, a na tych krzyżach Boga męcyl. A na tych górach kláštor funduj, a na tej górze trzy groby stroj. K 19 Kiel 183; Na onej gorze drzewo [o drzewie św. krzyża] rąbaj, A z tego drzewa klasztor buduj. Biel Kasz nr 78; Na onej górze, na zielonej, stoi tam klasztor fundowany. A w tym klasztorze Pan Jezus leży, ... A w drugim grobie Matka Najświętsza, ... A w trzecim grobie święty Jan klęczy. K 41 Maz 125, war.: ZWAK 1882/145; Widzisz ty Halino wysoką górę, A na tej górze klasztor funduj, a w tym klasztorze trzy groby stoją. [Dla Pana Jezusa, Matki Najświętszej i św. Jana.] K 22 Łęcz 168; ... górę zieloną ... war.: K 19 Kiel 184.*

c. *Czy widzisz, święta Heleno Dniester głęboki, A na tym Dniestrze kamień szeroki? A na tym kamieniu góra wysoka, a na tej górze drzewo zielone. A z tego drzewa krzyże robione, A na tych krzyżach Boga męczono. A i z tych krzyżów kościół stawiano. A w tym kościele trzy groby leżą. [Dla św. Jana, Pana Jezusa i Matki Najświętszej.] K 45 Gór 312.*

d. *Widzicie wy Żydzi tą jasną górę, a na tej górze trzy stoją groby. [Dla Pana Jezusa, św. Jana i Matki Najświętszej.] K 23 Kal 79.*

63 – *Marcyjan kazał Barbarę Zawieść na wysoką górę, Żeby tam była wniesiona, A już więcej nie męczona. [...] Ojciec, co ją zamordował, Gdy z tej góry zstępował, Ogniem wiecznym był spalony, W proch i popiół obrócony. Nyr Kar 130.*

64 – *Cemu kołaces, grzesná duso moja? – Bo mi obiecała Naświętsá Panienska Bozy dár. Jako Bozy dár – stoi górka; Na ty górze Naświętsá Panienska Powijała Swego Synácka. Święt Nadr 254.*

65 – [Matka Boża prosi:] *Wynieście mnie na góreczkę, Na zieloną muraweczkę. LL 1976/4-5/88, war.: K 22 Łęcz 69.*

66 – *Matka Boża prosi murarza o wybudowanie klasztoru na wysokiej górze. Wstóń, murarzu, nie koruj, mój cie gños uzdrowi, Idź na wysoką górę, tam mi klasztor sfunduj. K 45 Gór 305; Dokuńczone tę robotę, którą żeś rozpoczoł, tam na Pannieńskiej Górze funduj z gruntu klasztor. Ad Bor 26; war.: K 22 Łęcz 170, K 46 Ka-S 341, K 21 Rad 90, K 50 Sa-Kr 371, Stef WarmPś 1/216.*

67 – *Gdy Najświętsza Panienska opuścić ten świat miała, Całą Jerozolimę z wielkim zalem zegnała. Najpierw górę Gogotę [!], gdzie był Jej Syn kochany Umęczony, ubity, potem ukrzyżowany. Potem zesła z tej góry, do domu pospieszała, Weszła w komnatkę swoją, na kolana upadła. Kot Zn 447.*

68 – *Rozbijanie się gór o góry / zrównanie gór i dolin / ... są znakami końca świata.*

[Znakiem końca świata będzie: ognisty deszcz z nieba, bicie piorunów na cały świat, pożary miast i klasztorów oraz:] *I ta góra i z górami rozbijać się będzie, i dolina z dolinami; wszędy równo będzie. K 50 Sa-Kr 342, war.: K 30 Pok 285; Na skończeniu świata wielkie strachy będą, kiedy wie i miasta zapadać się będą. Góry z dolinami porównane będą, obłoki na niebie przebijać się będą. K 46 Ka-S 329; Postłuchajcież, proszę was, o strasliwym sądzie, gdy sam Pan Bóg złych, dobrych, razem karać będzie. Kiedy deszczek [deszcz (G.G.)] okrutny na cały świat przyjdzie, tam ci góra o górę rozbijać się będzie. K 40 MazP 386; Postłuchajcie, proszę was, o strasliwym sądzie, o jak-ci nás Pán Jezus sám sądzić zasiądzie. Góry, lasy, obłoki rozwijać się będą [? J.A.]. K 19 Kiel 148; por. widowiska bożonarodzeniowe nr 37.*

69 – [O miejscu objawienia obrazu Syna Bożego:] *Wszyscy się zbiegali, razem poklękali. I na górze na onej, na górze zielonej klasztor budowali. Tam w organy grają, ludzie się schadzają, nabożnie śpiewają. K 25 Maz 163.*

PIEŚNI PASTERSKIE

70 – *Kozicki pasą się po górach.*

a. *Hej, góry som, góry som, za górami bucki som, za buckami jedlicki, tam sie pasom k^uozicki. Sad Podh 54.*

b. *Kozicki po górach, bydło po dolinie, Co mi Bóg przeznaczył, to mnie nie ominie. K 45 Gór 262.*

71 – *Posmutniały góry, kiej juhasi zešli, pošli se pociesyć k^uochanecki do wsi.* Sad Podh 65.

PIEŚNI ZBÓJNICKIE

72 – *Zbójnicy w górach mają swoje komory.*

Hory nase hory, to nase kómory, Bukove listecky nase podusecki. MAAE 1898/97, war.: K 45 G6r 172, Sad Podh 47.

73 A – *Góry jęczą, kiedy męczony i wieszany jest Janicek.*

Jęcom góry, jęcom, Kie Janicka męcóm, Jesce bardziej bedóm, Kie go wiesać bedóm. LL 1957/1/41, war.: MAAE 1898/99.

73 B – *Jęcom góry, jęcom i sumi lit uosika, ej, ze nigdy nie zaginie imie Janosika.* Sad Podh 52.

74 – *Albo mie zabijcie, albo mie obieście, Albo mie ptaskowie po górach roznieście.* ZWAK 1888/184; *Albo mie rąbajcie, albo mie siekejcie, Albo mie ptázkowie po gorach roznieście.* Pieś Śl 2/708.

PIEŚNI REKRUCKIE I ŻOŁNIERSKIE

75 – *Żołnierz żegna dziewczynę i przez góry/lasy/bory/pola wyjeżdża na wojnę.*

Gdy te słowa wypowiedział, Na karego konia wsiadł I przez góry, lasy, pola Pędził szybko niby wiatr. Świr Pieś 364; *To wyrzekszy ułan młody na karégo konia siad i przez lasy, bory, gory pędził prędko kieby wiatr.* Stoin Żyw 79.

76 – *Dziewczyna na góreczce spotyka wojaków/ułanów/żołnierzy prowadzących konika jej ukochanego chłopca.*

Wyszła na góreczke skąd wojacy jadą, spod mego / po moim Jasiénku, spod mego kochanka konika prowadzą. TN Janowiec 1979; war.: ... *zołnierze* ... K 40 MazP 400, K 27 Maz 337, TN Oblasy 1988, TN Gołab 1988, Kot Rzesz 342; ... *a ułani ... Jasiowego konia* ... Lud 1975/148, Pieś Śl 2/29, 30, LL 1964/3/23, Ad Siedl 53; *Wysła na górecke, tam ułani jadu, prowadzum za sobóm k^uonika siwygo.* LL 1961/3/29; *Wyszła na góreczka, Żołniérzkoże jodó, Jego nomniłszégo Kónika prowadzó.* Stef WarmPś 2/23; *Sumi wietrzyk, sumi, Zgina się lescyna, Wysła na góreckę Nadobna dziewczyna. Wysła na góreckę, A ułani jadą, Jasiowego konia Pod sobą prowadzą.* K 6 Krak 174.

77 – *Ponad lasy, ponad góry, Na dolinę sióła Kruk się spuścił czarnopióry, Na zer dziatwę woła.* Świr Pieś 265; *Po nad górzem, po nad lasem, na dolinie stada – Kruk się spuszcza czarnopióry, na źérdzi usiada.* ZWAK 1878/96.

78 – *Na (wysokiej/kujawskiej/onej/białej) górze stoją/grają żołnierze/Polacy/rycerze i koniki siodłają / czekają na walkę / proszą dziewczynę o napojenie koni.*

a. *Na wysokij górze Stoją dwa zołnierze, Koniki se siodłają. Mój Boze! Koniki se siodłają.* Święt Nadr 190, war.: ZWAK 1880/207, K 39 Pom 170, K 1 Pieś 278, K 2 San 132, K 20 Rad 188, K 18 Kiel 146, LL 1960/1/16.

b. *Na kujawskiej górze Polacy stoją, pruskie zołnierze ich się nie boją.* K 40 MazP 411.

c. *A na onej górze grają rycerze, a pod mojem najmilejszem, a pod mojem ukochanem bronny konik rze.* K 40 MazP 195; war.: ... *stoją rycerze* ... K 25 Maz 35.

d. *Na onej górze stoją zołnierze. Puk, puk w okieneczko, wstaj, wstaj, kochaneczko, koniom wody daj!* K 39 Pom 123, war.: K 46 Ka-S 249, K 39 Pom 123; ... *rycerze* ... K 20 Rad 157; *Na białej górze ... zołnierze ...* K 23 Kal 188; *Na białej górze stoją rycerze, postoj, postoj ma najmilsa, postoj, postoj me kochanie, koniu wode daj!* K 40 MazP 553.

79 – *Hej, kie Janicka wiedli Niemc-i na strzelanie, góry zasumiały, ^uon se spojrzol na nie.* Sad Podh 41.

80 – *Dziękują wom, panie ojce! Na potómne casy, Bo jo musa masierować, Bez góry, bez lasy. Jak bez góry przejechali, Logier [obóz] ułożyli, Wszyjcy sobie wojockowie Na śmierć odprosieli.* Lom Śląsk 377.

PIEŚNI SPOŁECZNE, STANOWE I RODZINNE

81 – *Ci Chelmcie niemali, rąbać się nie dali, jesce nie porośli, na wojenkę pošli. Ci skardcy mali, rąbać się nie dali, na wysoką górę kamienie dźwigali.* K 45 Gór 56; *Dlaczego, dlaczego Dąbrowianie mali, na wysoką górę kamienie dźwigali.* Płat Krak 526.

82 – *Walą ci się, walą wszystkie góry na mnie, ja ci się nie boję zachylić się za nie.* K 45 Gór 132, war.: Sad Podh 72.

83 – *Oj, góry nase, góry, wysokie jaz do nieba, oj, muse jo wás "odejść, bo muse sukać chleba.* Sad Podh 38.

84 – *Na górze/górcie wiatr wywiewa zasiewy, a na dolinie/dole zasiewy wymakają.*

A na górze wywiało, Oj bo się to źle zasiało, A na dole wymokło, Oj bo się to źle zawlokło. K 2 San 215; war.: ... *górecce ... dolinie...* ZWAK 1891/61, Stoin Żyw 45, TN Karczmiska 1980.

85 – *Za górą zieleni się pszenica – nadzieja rolnika na lepszy dochód.*

Za górą graniczka, Tam się coś zieleni, Mojać to pszeniczka, Będzie grosz w kieszeni. ZWAK 1878/107, war.: K 17 Lub 60, Płat Krak 531, TN Chmiełek 1960.

86 – *Wyszła na górenke, spojrzła w to strone, tam by zobaczyła materke ródzone. Ale nie zobaczy, bo wysoka góra, załała se "oczy jak ta szara chmura.* TN Sulów 1978–1979.

87 – *Niedaleko wieś ode wsi, jino bez drogę, bez górkę, Wychowała matka córkę, gdyby jagodę, wiewiórkę. Niedaleko wieś ode wsi, jino bez górkę, bez pole, Wychowała matka córkę, ludziom nie sobie, nie sobie.* K 9 Poz 246.

88 – *Matus moja, matus, da nie daj mnie za góry, Oj bo ja nie ptaszyna da nie podlecę pióry (piórkami).* K 21 Rad 135.

PIEŚNI REFLEKSYJNE

89 – *Górale najlepiej znają góry, hale.*

Góry nase, góry, hale nase hale! Ftoz wás zná tak dobre, jako my górale. MAAE 1898/111, war.: Sad Podh 27.

90 – *Góry i hale przewędruje jedynie góral.*

Hej, góry nase, góry i wysokie hole, hej, ftoz wos przewędruje, jak nie my górale. Sad Podh 27, war.: MAAE 1898/111.

91 – *Góry nase, góry, pozłociste skały, gdy sie w was zapatrze to widze świat cały.* Sad Podh 27.

92 – *Jak ide doliną, na góre mi trzeba, jagek na wyrzchołku, to juz blisko nieba.* Stoin Żyw 449.

93 – *Za górą dolina, za doliną góra, jesce smutniej dzisiaj, jako było wcoraj.* K 44 Gór 352.

94 – *Góry i lasy huczq/wywołują wspomnienie dawnych/młodych lat.*

a. *Góry moje, góry, lasy moje lasy, Gdzie się popodziały, nase dawne casy.* ZWAK 1888/121.

b. *Zahucaly góry, zasumialy lasy, kedy się podziały nase dawne casy?* K 45 Gór 109; *Ej, zahucaly góry, ej, zahucaly lasy, ej, kieby się wróciły nase młode casy.* K 45 Gór 471.

95 – *U górali tęsknotę wywołuje brak kontaktu z górami.*

a. *Góry nase, góry, ckliwo mi za wami, bo jo "od malučka na"ucony z wami.* Sad Podh 27.

b. *Góry moje, góry, te nase "uboce, jak jo wos nie widzom, serce moje płace.* Sad Podh 27.

c. *Śpiywałaby jo se i wiedziała jako, ale moje góry ode mnie daleko.* Sad Podh 32.

96 – *Górale, górale, góralskie sałasy; Lipse nase góry, niżli wase lasy.* ZWAK 1888/121.

PIEŚNI ZALOTNE I MIŁOSNE

97 – *Kalina stojąc w dolinie / w dole chce być na górze i równać się jaworowi / patrzeć/skłaniać się ku jaworowi, gdzie miły maszeruje / zrywa róże.*

a. *Czegóz, kalino, w dolinie stoisz? Czyli się suszy letniej boisz? Żebym się letniej suszy bojała, to bym w tym dole nie stojąła; stojąłabym ja i na górze, równałabym się ku jaworze.* Chod Śp 62; war.: ... *dole ... równałabym się ...* K 40 MazP 127, Sob Wielk 207, Ad Bor 83, TN

Wojciechów 1965, K 1 Pieś 209; *Stojałabym ja na górce, Równałabym się dziewczulczce*. Gąs Mazur 32; *Stojałabim ja na ti górze, patrzyłabim ja na podwórze*. Kam Pom 86; *Stojała ja bym na tej górce, rozwijała ja bym kwiaty różne*. Krzyż Kuj 1/206; *Stanyłabym ja na tej górce, Skłaniałabym się ku jaworze*. Sob Wielk 206; *Czému, kalinko, w dole stojisz, Czy sze na górce suszy boisz? Jo sze na górce suszy nie boje, Gdzem jo turosła, tam jo stoje*. Stef Warm P6 2/37, war.: K 39 Pom 195; ... *górze ...* K 40 MazP 515, K 1 Pieś 214; *W dolem stanęła, w dole stoje, na górce susy sie nie boje*. Urosłam ja tu na tej górce, będę patrzyła ku jaworze. K 22 Łęcz 134.

b. *Gdybym się rannej rosy bała, To bym ja w lesie nie stawiała. Stanęłabym se na górce, przy jaworze I patrzyłabym Tam, gdzie mój miły maszeruje*. Kot Rzesz 351; *Gdybym się rannej rosy bała, Tobym w tym gaju nie stojała. Stanęła ja bym na tej górce, Gdzie mój Jasińku zrywa róże*. Kot Zn 408, war.: Kot Zn 426; ... *Stanęłabym se na tej górce I patrzyłabym ku jaworze*. Kot Zn 359.

98 – Ty pójdiesz górą/dróżką, a ja doliną/gościńcem/lasami [= kochankowie rozchodzą się].

a. *Ty pójdiesz górą – ty pójdiesz górą a ja doliną, Ty zakwitniesz różą – ty zakwitniesz różą, a ja kaliną*. K 1 Pieś 4, war.: K 50 Sa-Kr 141, K 21 Rad 60, Kam-Pom 198, Rog Śląsk 124, Pieś Śl 2/358, Stoin Żyw 266, Krzyż Kuj 1/222, Kot Rzesz 483; *Idź ty, dziewczę, górą, idź ty, dziewczę, górą, a ja doliną! Ty przekwitnij różą, ty przekwitnij różą, a ja kaliną*. K 50 Sa-Kr 141; *A jak ty pójdiesz górą, To ja pójdę doliną. Hej, ty zakwitniesz różą, Hej, ja zakwitnę liliją*. Kot Zn 425, war.: Pieś Śl 2/357; *Ty pójdiesz dróżką (u.) górą, a ja doliną (u.) gościńcem, ty zakwitniesz różą, ty zakwitniesz różą, a ja leliją (u.) młodzieńcem*. K 39 Pom 172; *Idźże ty górą, a ja doliną, ty zakwitniesz różą, a ja kaliną. Idźże ty górą po tym pagórze, ty będziesz panią, a ja będę panem w nowym klasztorze*. K 50 Sa-Kr 141; [wyjątkowo supozycja relacji odwrotnej:] *W niedzielę rano drobny deszcz pada, Moja najmilsza krowy wygania. Jo pójdę górą, a ty doliną, Jo zakwitnę różą, a ty maliną*. Pieś Śl 2/357.

b. *Ty pójdiesz górą, A ja lasami, Ty się zmyjesz wodą, ... A ja słozami (łzami)*. Rog Śląsk 124, war.: K 1 Pieś 4, Święt Nadr 178; *Ty pódziesz lasem, A jo góramy, Ty zakszytniesz różó, A jo kalinó*. Stef WarmP6 2/14.

c. *Ja pójdę górą, a ty gościńcem, Ja będę panną, a ty młodzieńcem*. Pieś Śl 2/357, war.: Święt Nadr 178.

99 – Na górce kwitną/rosną róże, dziewczyna/chłopak nie może ich urwać – dziewczyna nie może połączyć się z ukochanym.

a. *Na tej górce kwitną róże, A urwać ich nie mogę. Miłowałaś fałeczniaka, Miłować go nie mogę*. Rog Śląsk 109; war.: ... *kochanka ...* Pieś Śl 1/406; ... *kochaneczka ...* ZWAK 1886/265; *Tam na górce kwitną róże. Co ja począć mam? Pokochałam swego chłopca, Opuścić go mam*. Pieś Śl 2/434; *Tam na górce rosna róże, ja je rwała nie będę, tylko z tobą pożartuję, ale twoją nie będę*. Stoin Żyw 131.

b. *Tam na górce kwitną róże, ja ich urwać nie mogę; Miłowałam szwarną dziolchę, ja ją dostać nie mogę*. Pieś Śl 2/571, war.: Pieś Śl 2/572, TN Grabowica 1979.

100 – Chodziła Zosierka, po wysokiej górce, Nosila wioneczek, na jedwabnym śnurze. Zgubiła go ona z góry stazyjący, znalazł je Jasińek z Krakowa jadący. K 23 Kal 166, war.: ZWAK 1878/52, Krzyż Kuj 1/112; ... *puszczała wionyszek ...* Krzyż Kuj 1/111.

101 – Dziewczyna/chłopiec chcą przelecieć góry/górkę i swojemu ukochanemu/kochance powiedzieć dobra noc / dzień dobry / słówecko.

Kieby sie ptoskiem stać, te góry przelecieć, k^uochanecce swojej dobranoc powiedzieć. Sad Podh 127, war.: Święt Nadr 266, MAAE 1898/88; ... *tej górkę ...* K 44 Gór 151; *Zeby mi Pán Bóg dął te góry przelecieć, Swojemu Jasiowi słówecko powiedzieć*. Święt Nadr 261.

102 – Skąły, góry, lasy, Zapłaczcie nade mną! Bo się pogniwała Ma kochanka ze mną. Rog Śląsk 234, war.: Pieś Śl 1/277.

103 – Ciecze woda za górami – miła nie chce chłopca.

Nie polewaj izbę łzami, Ciecze woda za górami. Niechże ciecze i wyciecze, Kiedy mnie ma miła nie chce! Rog Śląsk 96, war.: Pieś Śl 1/355.

104 – Góra (z górą) się rozlega, kochanka/najmilsza omdlewa.

Góra z górą się rozlega, moja najmilsza omdlewa, płacze, lamentuje, rączki załamuje. Gdzie moje kochanie poszło? Płat Krak 126; Góra się głosem rozlega, to moja kochanka omdlewa. Czy cię głowa boli, czy ci nie po woli, Abo ci ojca, matki żal? Pieś Śl 2/227.

105 – Na górze budują wysoki zameczek, dziewczyna ma dobrego chłopca.

Wysoki zameczek Na górze budują, Dobrego mam Jasia, Ale mi go psują. Pieś Śl 1/162, war.: K 6 Krak 432.

106 – Bo ja jestem dobry człowiek, nie zaś ladaco, ladaco. Przez te lasy, przez te góry, przez tę dolinę, jeśli mi cię Bóg przeznaczył, to cię nie minę. K 46 Ka-S 30; Przez te góry, przez te lasy, przez tę drzewinę, Zeli mi cię Bóg przeznaczył, to cię nie minę. Będiesz ty moją, Marysiu. ZWAK 1880/128.

107 – Przewoźnik/chłopiec na góręczce dziękuje Bogu/ojcu za dziewczynę.

Poszed na góręczka [przewoźnik] I styjność czopeczka: Zapłać ty my, Boże, Za ta dziewczyneczka [za przewiezienie dziewczyny]. Stef WarmP6 1/88, war.: Kam Pom 252; Wysed za góręckę, uchel'ul capeckę, Bóg wom wielki zapłać za wasą córeckę. LL 1960/4-5/37.

108 – Dziewczyna pędzi wołki na zielone górki, aby je paśli chłopcy.

Popędzę ja wołki, na zielone górki, będą mi je chopcy paść. A ja bede spała, póki bede chciała. K 12 Poz 241, war.: K 28 Maz 280.

109 – Chłopiec za góręcką spotyka trzy panienki, w tym swoją pannę.

[Chłopiec] Wsiad na wronego konika i wyjechał w pole, i napotkał trzy panienki za góręcką w dole. Jednej było Anna, a drugiej Marjanna, a tej trzeciej nie wystawił, boć to jego panna. K 27 Maz 298, war.: K 40 MazP 518.

110 – Z tej góręcki na té, Przylepił jej laté, Przylepił jej ładnie, Nihdy nie uodpadnie. Bąk Gręb 87, war.: Her Kal 2/77, K 12 Poz 155.

111 – Z góry na górę przelatuje/przeskakuje srocka/kosy, chłopak/dziewczyna kocha dziewczynę/chłopaka z czarnymi oczami.

a. Z ty góręcki na te przeskakuje srocka; Kocham cie Jasieńku, bo masz cyrne uocka. ZWAK 1891/113, war.: Pieś Śl 2/157; ... przelatujom kosy ... ZWAK 1888/149.

b. Z tamty góry na te przelatuje srocka, Ja se takom kocham, co ma cerne ocka. ZWAK 1888/182; Z góręcki, z góręcki srocka przelatuje, młodo jo dziewczyna i młodo sie czuje. Płat Krak 138.

112 – Za/między górami jest miłość pomiędzy chłopcem a dziewczyną.

a. Góry, góry, za górami, wielka miłość między nami. Pieś Śl 2/711, war.: Pieś Śl 1/377; Za górami, za lasami, Jest tam miłość między nami. Rog Śląsk 07, war.: Pieś Śl 1/355; Niedaleko, za górami, Wielka miłość między nami. Pieś Śl 1/355, war.: Pieś Śl 2/506.

b. Tęskno mi jest, tęskno, ale nie wiem po kim. Za szwarym syneczkiem, co jest za potokiem. Co jest za potokiem, a między górami, Żaden nie wie o tym, co jest między nami. To jest między nami, że się radzi mamy. Pieś Śl 2/519, war.: Pieś Śl 2/498, 547, 747.

113 – Prędzej się a. potracą/obalą/rozstaną/rozejdą/rozwałą te góry ogromne, b. zrównają się / rozejdą się góry z dolinami, niż chłopiec przestanie kochać dziewczynę / chodzić do niej lub dziewczyna przestanie kochać swojego chłopca.

a. Prędzej się potracą te góry ogromne, Niżeli, kochanie, o tobie zapomnę. Lom Śląsk 381; war.: ... obalą ... Lom Śląsk 401, K 46 Ka-S 173; ... rozwałą ... K 6 Krak 392, Pieś Śl 2/612, LL 1957/1/45, Płat Krak 305; ... rozejdó ... Kam Pom 109, Kot Rzesz 470; ... rozstaną ... Pieś Śl 2/692, TN Lubcze 1983; Coby sie wolały góry i kamiynie, T^uo jo nie przestane ch^uodzić ku dziywcyynie! Mika Oraw 25.

b. Prędzej sie uozeridom góry z dolinami, jako sie uozeridzie miłoś między nami. Sad Podh 130; Prędzej się zrównają góry z dolinami, zanim się rozłączy miłość między nami. K 46 Ka-S 174.

114 – Góry i doliny trwają, miłość między chłopakiem i dziewczyną mija.

Jeszcze na swym miejscu Góry z dolinami, A już nasza miłość Znikła między nami. Pieś Śl 2/612; war.: ... już poszła w niepamięć przyjaźń między nami. K 6 Krak 392.

115 – Dziewczyna prosi Boga, by porównał góry z dolami – wtedy ukochany przyjdzie do niej.

Porównaj Boże – góry z dolami, by było równusieńko, przyprowadź Panie, moje kochanie w niedzielę raniusieńko. K 26 Maz 163, war.: K 2 San 26, K 25 Maz 39, 40, K 26 Maz 236, K 27 Maz 172, K 28 Maz 191, K 20 Rad 236, ZWAK 1878/49, Chm Lub 39, Pieś Śl 2/355, 532, Krzyż Kuj 1/215, 225, Płat Krak 107, Ad Siedl 28; *Porównaj Boże, góry z dolami, by było równosieńko. Przyjdź, Jasiulku, przyjdź kochanie, w niedzielę raniusieńko.* K 40 MazP 535; *Porównaj Boże, góry z dolami, kieni pojedzie mój ukochany.* K 40 MazP 129 [tekst w źródłach jest także określany jako pieśń weselna].

116 – Góra – wysoka, miła/kochanek – daleko.

a. *Góro, góro, coś wysoka! Moja miła jest daleka.* Rog Śląsk 96, 110, Pieś Śl 1/289, 355, Pieś Śl 2/506; *Goro, goro, coś wysoka, Do mej milej jest daleko.* Lom Śląsk 263; *Hora, hora, wysokaś sy, Ma panienko dalekoś sy.* ZWAK 1885/210, war.: Pieś Śl 1/10.

b. *Góro, góro, coś wysoka, Mój kochanek jest daleko.* Rog Śląsk 97, war.: Pieś Śl 1/355, Pieś Śl 2/506.

117 – Góra się poniżyła – miła przybliżyła się do kochanka.

Już się góra poniżyła, Moja miła się zbliżyła. Rog Śląsk 96; *Góro, góro, ponizze się, Moja miło, przybliż mi się!* Pieś Śl 1/354.

118 – Miła/dzieweczka jest za górami – przemija miłość pomiędzy kochankami.

Moja miła jest daleka. Daleka jest za górami, Wielka miłość jest za nami. Pieś Śl 1/289; *Oddalonaś [dzieweczko] za górami, Więdnie miłość między nami.* Rog Śląsk 110, war.: Pieś Śl 1/355.

119 – Jasio/pachotek/syneczek/sedlaczek orze na (wysokiej/jasnej/czarnej) górze.

a. *A na óną górę posed Jasio orać, ale jesce nie śniadał. Kasieńku kochanie, nieś-ze mu śniadanie, ady ta z nim nie gadaj.* K 26 Maz 219; *A na ónej górze mój Jasinek orze ...* K 26 Maz 220, war.: K 20 Rad 229; *Na wysokiej górze tam Jasieńko orze ...* K 21 Rad 5; *Na wysokiej horze, tam sedlaczek orze ...* Pieś Śl 2/93; *... górze ... syneczek ...* Pieś Śl 2/93; *Tam na carny górze ...* K 25 Maz 13 [pieśń jest także kwalifikowana jako weselna].

b. *Na ónej górze, mój Jasio orze; Jesce razu nie obrócił, Juz się na bocek przewrócił, orać nie może. A pódę já do kowála, naostrzy mi tego kroja, może pomoze.* K 19 Kiel 155, K 23 Kal 166, K 25 Maz 12; *... białej ...* K 23 Kal 187; *Ej, na górze, na górze, Tam syneczek orze; Koniczki mu ustawają, A on już nie może.* Pieś Śl 2/128.

c. *Na onej górze sedlaczek orze! To szwarne dziywce, dej mi go, Boże.* Pieś Śl 2/101; *... szklónyj ... Śmiel Opol 105; Na jasnej górze pachotek orze, Wyorał dzieweczka, – dej mi ją, Boże!* Pieś Śl 2/102.

120 – Dziewczyna wychodzi za/na góreczkę – oddaje się chłopcu.

a. *Za góreczkę zaszła, Trzewickami trzasła, Cztery razy buzi dała Za tyzeczke masła.* ZWAK 1878/112, war.: Kul Wiel 3/45 ... *gąbki dała ...* K 39 Pom 157; *... na góreczkę wyszła, ...* Her Kal 2/131; *... k^uoryszkami ...* Krzyż Kuj 1/150.

b. *Za góreckę zaszła, Nózką w nóżkę tsasła, Dała mu gębusi Za garnusek masła. Dałbych ja ji drugi I dwie gomulecki, Zeby posta ze mną Do owej górecki.* Her Kal 2/88, war.: K 1 Pieś 413, Płat Krak 101, TN Rechta 1978/79.

c. *Wyszła na góreczkę, Trzewikami trzasła, Zjadła za pięć czeskich chleba I za dziesięć masła.* Rog Śląsk 81, war.: Pieś Śl 1/15; *Za góreckę zaszła, trzewickami trzasła. Nie powiadaaj, mój Jasienuku, z kim ja wołki pasła.* K 42 Maz 221.

121 – Na górze na jedwabnym sznurze – dwoje drzewa: kalina i jawor.

A na ónej górze na jedwabnym śnurze, dwoje drzewa stanęło, stanęło. Jedno jaworowe, drugie kalinowe, a oboje zielone. Pod tém jaworem – nadobny kochanek sabelecką wywija. Pod tem kalinowém – nadobna kochanka złotem chustkę wysywa. K 23 Kal 148; war.: ... *dwoje drzewa pływa ...* K 24 Maz 295, K 6 Krak 40.

122 – Wybranek ma góry, doły, lasy, konie, kolasy [= jest bogaty].

Znajdem sobie takowego, Co má klucze serca mego. Co má góry, co má lasy, Sztury konie i kolasy. A biczysko z paprociny ... Ni bedziesz ty, bedzie inny. Pieś Śl 1/357; war.: *Innego se namówiła. Co mo gory, doły i lasy, Sztury konie, dwie kolasy.* Pieś Śl 1/358, war.: Pieś Śl 2/508.

123 – (Czarne/białe) góry, doły, (biały/czarny) las [= świat?].

Góry, doły, czarny las, Nie widziałem swej kochanki Dawny czas. Kto ją widział, powiedzcie, Moje serce zasmucone pocieszcie. Pieś Śl 2/550, war.: Pieś Śl 2/549; *Czarne góry, biały las, Nie widziolech swej panienki jeszcze dnes.* Pieś Śl 2/548; *Białe hory, czarny las, ... naniynki ...* Pieś Śl 2/549; *Biała hora, czarny las, naniynki ...* Pieś Śl 2/550.

124 – Od góry / między góramy do panny jedzie kochanek.

Jedzie Jasio, jedzie, widać go na górze, oj, przyprowadź go Boże na moje podwórze. TN Bukowa Wielka 1967, war.: TN Józefówka 1967; *Wyjrzyj ino pacholiku za ten nowy dwór, Nie jedzie tam Jasineczek, kochaneczek mój. Oj i jedzie, oj, i jedzie między góramy, i świeci się jak dyjament między perłamy.* K 12 Poz 11.

125 – Dziewczyna wychodzi na góreczkę i przyzywa chłopca.

Ej, wysła na górecke, aj, zawołała: – Piuś! "Oj, chodźże do mnie, Mieciu, a "upiekie ci piuś. TN Wymysłów 1980; "Oj wysła na górecke zawołała cie, oj, zagiela spódnicy, aż sie diabeł przelukł. TN Janowiec 1979, war.: TN Wymysłów 1980.

PIEŚNI HUMORYSTYCZNE I ŻARTOBLIWE

126 – Pochowali Maćka na zielonej górze, kazali mu pisać litery po skórze. K 22 Łęcz 136, war.: K 46 Ka-S 304.

127 – Poszła babułka na wysoką górę, nie znalazła kozła, tylko jego skórę. K 4 Kuj 65; *Oj poszła babusia między same hory, Nie znalazłaz kozułka jeno jego rogi.* ZWAK 1885/246.

128 – Gréboskie dziewczyny Ładnie se śpięwajō, Wyjdō na g^uorecké, Jag – w morgény grajō. Bąk Gręb 73; *Gréboskie dziewczyny, Ni majō roboty, Wyjdō na g^uorecké, Podpięrajō płoty.* Bąk Gręb 72; *Gréboskie chłopaki Nieladnie se nucō, Wyjdō na g^uorecké, Jag – byki borucō.* Bąk Gręb 74.

129 – Na góreczce siedzi wilczek, którego należy ożenić.

Siedzi wilczek na góreczce, ogoneczkiem kiwa, A trzebaby go ożenić, a trzebaby go odmienić; bo ładna bestyja. K 3 Kuj 292; *Posed wilczek na góreckę, sobie wywija, ozeńże się, ozeń, ozeń, marna bestyja.* K 27 Maz 184.

130 – Na onęj górze siedzi zajęc, nóżkami sobie przebierając. I ja bym tak przebierała, zebym takie nóżki miała jak zajęc. K 2 San 64, war.: LL 1960/2-3/50.

131 – Oj wołki, moje wołki, da i pooraty dolki, oj poorzą i górki da i panu na ogórki. K 25 Maz 233, war.: K 46 Ka-S 269.

132 – Wilk prowadzi kozę na góry, aby zedrzeć z niej skórę.

A mój ty wilczku, a mój jedyny, kiej tam wielkie góry; moja kozuchno, moja jedyna, tam zdęjmują skóry. A mój ty wilczku, a mój kochany, kiej tam straszne góry; moja kozuchno, moja kochana, będę der(t) ze skóry. K 41 Maz 118, war.: K 42 Maz 616, K 40 MazP 453; ... *kiedy tu góry ...* ZWAK 1878/118.

LEGENDY

133 A – Na górze w Radecznicy objawił się św. Antoni.

Tradycja mówi, iż św. Antoni objawił się tu [w Radecznicy – J.A.] na górze wśród światłości w dniu 8 maja 1664 Szymonowi biednemu tkaczowi i przyrzekł uzdrawiać chorych i kaleków. Postawiono więc (za biskupa Swirskiego) na tej górze, Łysą zwanej, figurę dębową, jakoby z woli świętego patrona i jak legenda mówi, z jego własną pomocą. K 16 Lub 15.

133 B – Statua św. Antoniego została wyrzucona z wody na górę.

Tradycja niesie, że statua św. Antoniego ... w czasie wylewu Wisły [w Górze Kalwarii – J.A.] wyrzuconą z wody została na Górę, przed dzisiejszym ogrodem ks. Bernardynów. K 24 Maz 22.

134 – Na górze objawia się Matka Boska i rozpoczyna się jej kult.

a. *Na górze w gęstwinie boru, nad kamieniem na którym wyryte były stopy Matki Boskiej, pokazał się jej obraz, a nad obrazem tuna światła.* K 9 Poz 38.

b. Wedle również starej tradycji, ukazała się na Górze Bardzkiej Matka Boża płacząca, zostawiając na skale ślad stopy. Graż Pol 271.

c. W biskupstwie i województwie płockim mieszkał kleryk na imię Andrzej, rodem z Sierpca; ten gdy zachwyconej morowej zarazy zbywał na wolniejszym powietrzu za miastem, w polu, na górze, gdzie teraz Kościół i Nowe Miasto, które się pieczętuje Najświętsza Panna, obaczył zdumiałej piękności niezwykłą Pannę. Graż Pol 448.

d. *Cudowna Matka Bolejąca, która sobie to miejsce (w Oborach) jako pamiątkę Kalwaryi na górze obrała, sprawiła, że ... po dwa razy ten obraz ... niewiadomie uchodził i wracał z Bydgoszczy do kościoła oborskiego.* K 27 Maz 374.

e. Początek kultu [Matki Bożej Boreckiej – J.A.] sięga wieku XIII, kiedy to nieznanymi ofiarodawcami przyniesiono obraz i umieścił w drewnianej kapliczce na szczycie góry ... U stóp góry wytryska źródło. Graż Pol 162.

f. [W czasie wojny ze Szwedami z helskiego kościoła uciekała Matka Boska i] w S^uerzewie, na początku wesele, pod górko, Matka B^ueska so zatrzymała. Lud 1965/249.

g. [Młynarzowi ukazała się Matka Boża i powiedziała, żeby zbudował kościół na miejscu, gdzie będzie śnieg.] Aż-ci, gdy niedaleko jeszcze uszedł w swej drodze, o samym największym upale południa, ujrzy na wysokiej górze bielejący obrus świeżego śniegu. Złożył zatem na onym chłodnym kobiercu modły dziękczynienia gorące. K 24 Maz 307.

135 – Na świętą górę do kościoła wniesiono figurę Matki Boskiej.

[Figurę Matki Boskiej bolesnej, która leżała w polnej studzience] lud pobożny wniósł ją do drewnianego kościółka, stojącego niegdyś na świętej górze za miastem. K 10 Poz 365.

136 – Święta Małgorzata usypała z piasku górę dla ludzi, by wystawała ponad trzęsawiska i błota.

[Wędrującą po wsiach św. Małgorzatę] dopiero w tej, gdzie dzisiaj Góra św. Małgorzaty, przyjęli ją gościnnie chlebem i solą. Św. Małgorzata chciała się za to ludziom odwdziżyć. Nie wiedziała jak. Spojrzała dokoła. A tu wszędzie równina, trzęsawiska i błota. Pomyslała święta Małgorzata: – Ludziom brakuje gór. I nocą przy świetle księżyca święta Małgorzata brała piasek z przypasanego fartuszka i usypała wielką górę na pamiątkę swojego pobytu i na podziękowanie ludziom. Jak kończyła sypać górę, zobaczył ją diabeł Boruta. I święta Małgorzata go spostrzegła. A jak spostrzegła, to zaczęła prędko uciekać, żeby jej diabeł nie dogonił. W Bryskach otrząsnęła z piachu fartuszek i z tego trocha piasku powstała maleńka górka. Grodz Łęcz 55; [W czasie huraganu na prośbę ludzi św. Małgorzata] otworzyła fartuszek i zaczęła zbierać piach, kamienie i różne odpady. Potem weszła na szczyt huraganu, rozsypała te zbiórki i stanęła. I w tym momencie ustał huragan i do dziś ta góra usypała jest taka wysoka jak ten huragan i tam stoi kościół. Grodz Łęcz 56; Święta Małgorzata przyniosła trzy razy piasku w fartuszkach i usypała te góry i ta góra powstała, ale świętej Małgorzaty ni ma. Uszła, bo strasznie się bili w karczmie i pili i opuściła Górę i ten obraz jest gdzie indziej. Grodz Łęcz 57.

137 – Góry powstały z resztek skradzionej przez kaczkę na polecenie diabła ziemi.

Kiedy Pan Bóg stwarzał ziemię, czart kazał kaczkę ukraść trochę ziemi. Kaczkę uciekającą z ziemią pochwycił jastrząb i zaczął ją dusić; wtedy kaczka krzyknęła, a z ziemi, która wypadła jej z nosa (dzioba) powstały góry. ZWAK 1878/125, war.: K 42 Maz 362, zob. Krz PBL nr 2450.

138 – O innej skale w Szczyglicach uwieńczonej krzyżem, opowiada miejscowa legenda: Jako onego czasu, kiedy Zbawiciel chodził, na słowo Jezusa: Góro, góro! abyś skamieniała! – góra wisząca, ku niebu stanęła w skałę przemieniona. K 5 Krak 340.

139 – Raz Chrystus z Najświętszą Panią zawędrowali aż pod Górę św. Anny. Panią – jak to kobiety – chciała pooglądać odpustowe budy, a Chrystus siadł na górę i spoglądał z niej na dół. Sim ŚlOpol 120.

140 – [W Buku], blisko kościoła św. Wojciecha, jest studzienka pod górą. ... Dziecko, chcąc zaczerpnąć wodę, ujrzało w niej mały (na dwa palce długi) krucyfiks, [którego nikomu nie udawało się pochwycić]. Księdzu dopiero, który poszedł doń w ornacie z processją, dał

się krucyfix uchwycić. Dobywszy go, doniósł za ledwie na górę, gdy krzyż mu nagle ścieżał i dalej nieść się nie dozwolił. Więc zbudowano na tém miejscu kościół. K 10 Poz 11.

PODANIA

141 – W górze znajduje się śpiące wojsko / św. Jadwiga.

a. Według opowieści księdza Pankowskiego, ludzie starzy utrzymują, że na Górze Chełmskiej miał być zamek królowej Jadwigi, a jej wojsko dotąd jeszcze ukrywa się we wnętrzu góry. Antoni Skora ze wsi Leonowa gotów przysięgać, że widział pod górą musztrujących się o zachodzie słońca żołnierzy. Hajd Nie 123, podob.: Dek Sier 57, LSE 1963/106, K 19 Kiel 238 bańń; *W górze tej śpi św. Jadwiga z wojskiem ... Jest na górze dąb; w nowy czwartek, tj. w pierwszy na nowiu, na tym dębie można wyczytać, w którym roku rycerze weszli, kiedy wyjdą, oraz ich liczbę. Niedaleko dębu jest wąwóz i brama żelazna, obecnie kamieniami zawałona. W mgliste dni na górze odbywają się musztry.* LSE 1963/107, war.: K 23 Kal 221, Hajd Nie 125; *Mieszkaniec Zagórza szedł po gęsi do Chełma ... Kiedy przechodził koło góry, spotkał człowieka, który spytał go, czy umie podkuć konia ... Nieznajomy uchylił drzwi z brązu prowadzące do wnętrza góry i ostrzegł kowala, że po ich przekroczeniu nie wolno mu wymówić żadnego słowa.* LSE 1963/106; *W czasie wojny ze Szwedami na Górze Chełmskiej spotkały się wojska polskie i szwedzkie. W bitwie Polacy okazali się słabsi. Aby zapobiec zupełnej klęsce, jakiś starzec zaklął wojsko polskie, które zapadło się pod ziemię i usnęło za kamiennymi bramami.* Hajd Nie 192; *Jechał król polski ze swym rycerstwem i chciał wjechać na Chełmską górę, ale zmęczone konie nie mogły wejść tak wysoko. Rozgniewany król zaklął i cały orszak zasnął, pogrążając się w przepaść. Przy końcu świata podobno król ze swym rycerstwem ma powstać.* LSE 1963/106.

b. *W górze Blanik, co opowiadali, że tam jakieś zaklęte wojsko było ... Jakiś tam rycerz był zaklęty z wojskiem i ileś tam ma być, że mu już broda obrosła sześć razy wkoło stołu, a jeszcze ma obrosnąć sześć – dwanaści i dopiero ma z tej góry wyjść wujować. To ma być gdzieś w górze Blanik. Ale dzie ta góra Blanik jest, to ja nie wiem. [Rycerz ten] raz na rok ćwiczenia ma o dwonastej w nocy, dzieś na Wielkanoc [odbywać]. To wojsko kiedyś stanie stamtąd i będzie walczyć.* TN Krasieczyn 1985.

c. [W kaszubskiej Łysej Górze] *spi jakis kro^ul z swoim wojskiem i czekō chwila i tam z tī góre swoim wojskiem wemoszeruje.* Lud 1965/239.

d. [Kolo Sadagóry – jest to duża góra cała lasem porośnięta, a śnieg na niej ciągle leży, gdzie w głębi pokutuje wojsko Bolesława Śmiałego, ubogi kowal zbierał grzyby i zobaczył żołnierza stojącego na warcie, który zaproponował kowalowi pracę. Idą razem.] *Nagle otworzyły się przed nimi w górze drzwi żelazne i weszli do środka w głąb góry ... Tam było koni, że ani zrachować, wojska moc nieprzebrana ... Żołnierz, ten sam co go wprowadził, wyprowadził go na świat i góra się za nim zawarła.* Hajd Nie 110–112.

e. *Żołnierze ci [hetmana Lubomirskiego], co pod Mątwami walczyli, śpią w górze, a nad nimi czuwa święty Józef.* Hajd Nie 126.

f. [O śpiącym wojsku w Górze Makowej:] *Spozieram na Górę Makową i, o Jezusie, co widzę, stoi zbrojne wojsko.* Dek Sier 59.

g. *Pod Giewontem w Tatrach śpi wojsko Chrobrego, pod Babią Górą wojsko jakiegosik króla, koło Soli Załęznej w powiecie opoczyńskim, pod Górą Jazia, we wzgórzach sandomierskich, koło Przedborza, pod Górą Chełmską, w powiecie częstochowskim śpią wojska królowej Jadwigi – ale mało kto wie, gdzie w Polsce śpi wojsko w sukmanach. W powiecie opoczyńskim, w lesie koło Myśliborza, znajduje się niezbyt wysoki pagórek ...* Hajd Nie 127.

142 – Na górze/wzgórzu jest miejsce po zbezczeszczonym/zapadniętym a. kościele; b. zamku; c. zapadniętej kapliczce; d. mieście.

a. *Koło Zgłobnia jest także góra, jakosi ją to zowio ... a ha, Babią góra. Tamok znowu zapadł się kościół, bo dawni byli tamok bezbożniki, pijaki, do kościoła chodzili pijani, to ich Pán Bóg skárął ... Z ty góry to przynoso nawet piásek, bo taki je, że jak gráty niem wytrze, to jak nowe.* MAAE 1908/124; *Za Surem jest Góra Królowej Bony ... Na tej górze to był klasztor cyli kościół tej królowej Bony. Ludzie opowiadali, że ten kościół się zapadł w ziemię. No to powiadali, że w kazde niedziele, jak się odprawia msa święta, to słyhać*

organy i dzwony kościelne. LL 1962/4–8/85; W Mnichowie dotąd znajduje się wzgórze zwane Szmalcową Górą. Przed bardzo wielu, wielu laty stał na nim ponoć kościół z klasztorem. Z całej okolicy szli ludzie na niedzielne modlitwy i aby pośpiewać nabożne pieśni. Któregoś dnia budynki te runęły z hukiem i zapadły się w głębiny ziemskie, a na tym miejscu utworzył się ogromny, przepaścisty dół. Dek Sier 68.

b. Na drodze jak idzie się do Wipsozia, zaraz za ostatnio gospodarko na plunie jest taka góra. Rosno na niej jęgljiki i brzożki. To w tej górze jest zapadnięty zamek i jak się przysiedzie przy pełni miesiundza, to można słyszeć, jak tam gro muzika i zwoń-i zwońio. Szyf MiW 141; We wsi Chelmie niedaleko od kościoła, który wznosi się na wzgórzku, wystercza stromo góra, Grodziskiem zwana. Lud tutejszy opowiada, że ta góra za bardzo dawnych czasów była zamkiem ... Zamek ten, gród ten, według jednych, zapadł się w ziemię „za grzechy”, według drugich zaklął jakiś czarnoksiężnik wraz ze wszystkimi jego mieszkańcami. Święt Nadr 319.

c. Góra Świętojańska pod Czarnkowem. Na górze między Dębem a Czarnkowem była kapliczka, poświęcona św. Janowi. Jednego roku w dzień św. Jana staruszka ułomna śpieszyła tam na nabożeństwo i zmęczona wspinaniem się na górę, zaklęła: Bodajbyś niżej stała! W tej chwili góra się otworzyła i kapliczka zapadła się w ziemię. Kilka schodów na pochyłości góry i dąb karłowaty na szczycie są jedynymi śladami kapliczki. W rocznicę wypadku słychać dźwięk dzwonów w głębi góry. Wisła 1895/475; podob.: ... na tej górze bij zōmk ... Lud 1965/250, ZWAK 1883/57, Wisła 1895/475, Szyf WiM 141, K 23 Kal 204.

d. I jeszcze po dziś dzień widać po zapadniętym mieście Lubom brzegi i góry. Sim Gad 132.

143 – We wnętrzu (złotej) góry przebywa/ukrywa się król/cesarz: a. Władysław Łokietek; b. król Kaszubów; c. cesarz Barbarosa.

a. W Chełmowej górze ... miał się tu ukrywać Władysław Łokietek. Cisz Krak 11; Na górze Chelm ... król Łokietek przez Wacława Czeskiego prześladowany miał schronienie. K 18 Kiel 27.

b. We wnętrzu góry, w pobliżu Lęborku, siedzi król kaszubski, który skrył się przed wrogami. Pokazuje się tylko dzieciom i wydaje im rozkazy. Wisła 1901/336, war.: Hajd Nie 61.

c. Za czasów Barbarosy to tu takie zielne góry były. Tu była jedno złoto góra. Tam w tej górze to jest zacarzony jeden cesarz ... W tej górze nieska cesarz Barbarosa ze swojej córko Katarzino. Szyf WiM 141, war.: Kon WiM 100.

144 – W górze znajdują się ukryte skarby/pieniądze.

Podanie mówi, że w lesie Tenczyńskim pod górą zamkową, w miejscu gdzie wisi obraz Matki Boskiej, pod sosną, mają być ukryte skarby i broń. K 5 Krak 41; Nad samym Bugiem w Drohiczynie lackim wznosi się góra zamkowa, stroma, usypana (według miejscowego podania) rękami jeńców wojennych, ma zawierać lochy pełne skarbów, od których drzwi żelazne jakoby są w klasztorze Franciszkańskim. K 33 Chel 3; Jakoż lud przed laty uzbroiwszy się w szpadle i oskardy, z księdzem na czele, ruszył processjonalnie z Soboty do Kopca, gdzie skoro ksiądz zaczął kropić górę [w której diabli strzegli skarbów – J.A.] wodą święconą i kadzić kadzidłem kościelnym duchy strzegące skarbu, pieniądze w łonie grodziska ukryte wybuchnęły w kształcie płomienia na wierzch kopca i uniosły się ku Sobocie. K 22 Łęcz 272; Starzy opowiadają, że niegdyś na tym miejscu [‘górze’] znaleziono skrzynię z pieniędzmi. Skrzynia trzymała się swojego miejsca jak przykuta: ilekroć ludzie ją wynosili, zawsze wracała z powrotem. [Przy przenoszeniu] pewna baba nie zważając na przestrogi księdza, obejrzała się. W oka mgnieniu skrzynia wróciła na swoje miejsce. Uczestnikom procesji zrobiło się żal pieniędzy i stąd pochodzi nazwa góry [„Trefty”]. Stef Warm Op 81; U podnóża góry Skalki znajdował się kiedyś ogromny kamień, pod którym leżały zaklęte pieniądze. Pel Dem 123; W niektórych górach leżą skarby ogromne, przez biesów zebrane, aż się w głowie mąci! Ale są zaklęte i człowiek nie może z nich korzystać. Kot Podg 66; Na górze Berdo stoi krzyż ..., koło niego płyt kamienny, na którym wyryta wiadomość, że skarb ten przeznaczony na naprawę miejscowego kościoła. K 48 Ta-Rz 309; Wicie? Nasza Babia Góra to ponoć downi była pełna bogactw. Były tam złota, srybła i inne. Ale ludzie, jak ludzie, o wszystkim się zwiędzieli i wszystkie skarby wynieśli. Ostały ino takie kupy kamieni, które i teraz widzimy na szczycie

Babiej Góry. Hajd Nie 55; *Mówią tu również, że pewna kobieta idąc po drwa do lasu widziała na polanie pod górą koryto pełne dukatów, suszących się na słońcu, których pilnował pies czarny*. LSE 1963/108; *Tu pod Pajtuny to jest góra Żal, to tam zakłate pieniundze naleźli*. Kon WiM 54, podob.: Lud 1965/269, 302, Grodz Łęcz 29, K 9 Poz 27; Sim Gad 233, Jaz Spis 358 itd.

145 – Góra jest miejscem przebywania a. diabła; b. czarownicy; c. demonów/duchów; d. strachów.

a. [O górze, gdzie zapadł się zamek królowej Bony.] Na dowód panowania złego ducha w tej górze, utrzymują powszechnie, że ile razy ludzie kusili się o zrzućcie kamienia przyciskającego wchód do zapadłego zamku, i na dzień go odwalali, tyle razy wrzucony w dół kamień zle niewidzialne, w nocy na górę wtaczało. K 28 Maz 324; (Na górze pod Gródkiem) ma przemieszkawać ów diabeł, który się jako *strzał* w kręcącym wirze objawia. K 20 Rad 13; Najstarszy diabeł zowie się Jarynec i mieszka na wysokiej górze, z której daje zlecenia podwładnym sobie mniejszym diablóm. K 34 Chel 128; *A tyn diabeł siedzi na takiej górze i ino wyglądoł, wto też sie przez okno pokoże*. Sim ŚlOpol 78; *Na łęczyckich błotach to miszko Boruta. Nojczęści to go ludzie widujom na Szwedzki Górze, ón chodzi tam sobie na spacer*. LL 1962/1-2/73; [Diabły] *długo musiały polować na grzysne duse na górze, kiej je do scętu uwiezły*. LL 1957/3/31; *O górze tej [w Czajowicach] opowiadano, że ... ży ta siedzi*. Cisż Krak 11.

b. *Czarownicy ... mieszkają ... zwykle w górach*. ZWAK 1886/110; [Na pewnej] *pustyni wznosi się góra, w której mieszka czarownica*. ZWAK 1878/146; [Pewna czarownica nasłala na kobietę żabę, która przynosiła śmierć, ale ta rozpoznała czary i] *nanieciła dymny ogień po północy, przyszła z gór czarownica prosząc, aby ją wpuściła do izby*. K 31 Pok 138; W Boże Narodzenie wczas rano gospodyni wstawszy, rozpala ogień i okadza bydło swoje, aby mu nie szkodziła czarownica, która wtenczas wychodzi i patrzy z najwyższej góry, z których domów się dymi, a z których nie. K 44 Gór 64.

c. Jest na tej górze pień ogromnej grubości, spod którego wychodził czasem duch w postaci mnicha. K 45 Gór 527; Błądzą w tych górach i ciemnych lasach (świętokrzyskich) duchy i potępięcy. K 21 Rad 144; Gdy śniegi na górach roztają, Majki latają po górach i dolinach. K 31 Pok 99; Na sapach i bagnach w równinach, w górach zaś po potokach przebywają niewieście duchy, zwane mamunami, gdzieindziej boginkami. Przy świetle księżycy piorą swe „łachy” (bieliznę). Wisła 1893/104; *Na Glinikach to długi cas chodziło dziecko po górze i chto tam sed, to go prosiło, zebý go wziąć, ale nikt go nie wzion, bo sie kuzdy bał ... Potem sie hdziesi podziało. E, to ta nie było dziecko, jeno zły, bo on sie ta we wszystko przemięni*. MAAE 1908/127; O milę od Uniejowa, nad Wartą ..., na gruncie wsi Kuczki ... leży piaszczysta góra, pokryta karłowato rosnącymi sosnami. Dawnięj szedł pod nią gościeniec do Kola, ale kierunek jego odmieniono dla widma, które pod postacią czarno przybranęj niewiasty stawało podróżnym przeszkody ... Słychać też było podziemne dzwony, ale gdy kapłani (przed stu laty) nabożeństwo na górze odprawili, ucichły. Górę tę lud nazywa Lubieżną. K 23 Kal 204; W górach zamkowych Lęborka, Bieligardu i Cecenowa, na których widać szczątki ruin, przebywają dawni władcy zamków. W niektórych górach pokutują zakłate dziewice. Hajd Nie 61; *Na Szwedzkiej Górze – to na wałach często ukazują się jeźdźcy i jeżdżą na wałach*. Grodz Łęcz 46; Działaniu ducha murgrabi przypisywało się różne psoty. Tak więc przeszkadzać miał w odprawianiu mszy w zamkowej kaplicy na górze Chełmskiej. LSE 1963/105; *Duch dziewczyny odziany w welon, jak mówią, do dziś dnia od czasu do czasu pojawia się nad Grojcem i gdyby ktoś w tym czasie obszedł na kolanach trzy razy górę w koło zanim kogut zapieje, dziewczyna byłaby wybauwiona*. Sim Gad 18; *W pobliżu góry [Chełmskiej] miał się ukazywać powstańcom czarny pies, który zagradzał im drogę. Gdy próbowali go zastrzelić pokazywał im pysk pełen ognia i znikał*. LSE 1963/109; *Po rozstajnych drogach, po gościeńcach, po ścieżkach, przy bórach, na górach, w wąwozach tłukło się licho kupami*. Peł Dem 164; Siedziba [Liczyrzepki] mieściła się we wnętrzu góry Śnieżki, z której szczytu obserwował swoje królestwo. Peł Dem 112; *Beła tu [na Kaszubach] Góra Krösniatów. I te krösniata tam w ti góre beło*. Lud 1965/258.

d. *Na paświsku pod lasem je góra i doły. Mało kto tam chodzi, bo cosi strasy. Choć ta dawni poświęcili te góre, to i tak nic nie pomogło ... Jeszcze pamiętajo ludzie, jak po tych dołach i górze chodziło dziecko we dnie i w nocy i płakało*. MAAE 1908/125; *Słyszałem, że na*

Górze Sycińskiego coś straszy, że tam widziano ogień, słyszano jęki, ryk bydła i śpiew kogutów ... Syciński zdradził króla i Litwę, a za to go Pan Bóg ukarał – piorun zabił go w pierwszy dzień Bożego Narodzenia. Hajd Nie 244; *Niedaleko Cisowej jest góra, na której straszy. Co noc o godzinie dwunastej biją się na tej górze dwa ogromne byki.* Sim Gad 16.

146 – Na/obok góry znajduje się źródło z cudowną/proroczą wodą / jezioro.

a. Z pośpiechem kazał się starzec prowadzić na górę piaskową, a wzięwszy rydła odkopał studziankę, i – przejrzał na oczy. K 20 Rad 292; W dębowym lasku, do Włostowa należącym, spod wysokiej góry krzewiną zarosłej, od strony południa, spod głazu ogromnej wielkości wydobywa się źródło czystej i smacznej wody. K 20 Rad 31, podob. K 20 Rad 290, K 24 Maz 19; Mówią ludzie mądrzy: im większa góra, tym bliższa woda, jak to jest z woli Pana Jezusa. K 7 Krak 34; Obok górki, na której rosła niegdyś sosna, bije cudowne źródło, którego woda uważana jest do dziś za niezawodne lekarstwo na chore oczy i wszelkie wyrzuty. LSE 1962/80.

b. Są w górach tak zwane *prorocze studzienki*, czyli źródła, i dość jest poruszyć taką studzienkę, to jest rozkopać i wypuścić z niej wodę, aby w trzy dni potem deszcz sprowadzić z pewnością. K 45 Gór 496; W ziemi sądeckiej ... jest między górami źródło, które ma tę własność, że jak kto z niego wody nabierze, to zaraz niebo się chmurzyć zaczyna. K 45 Gór 494.

c. Na samym wierzchołku gór [Tatr] jest źródło, a raczej jezioro *Oculus maris* zwane, gdzie sztuki statków morskich często wypływają, znać, że z morzem ma komunikację. K 45 Gór 494.

147 – W górze/górach mieszka smok/wąż.

W jaskini góry Wawelu obrał sobie legowisko potwór mający postać smoka, albo węża zadławcy (alophagus) i porywał bydła i ludzi. K 5 Krak 9; *Jeśli w górach zabraknie mu [smokowi] pożywienia ..., natenczas on gniewem oburzony mszcząc się sprowadza długie nieustanne ulewy, powódzie, co niszcząc cały zasiew polowy sprowadza na górali najwyższy niedostatek i biedę.* Baz Tatr 102; *W Wójtowej był ogromny czarny wąż; mieszkał na dębie. W dzień spał owinięty wokół drzewa, w nocy schodził na ziemię i zagryzał zwierzęta. Człowieka, który by się porwał na niego, natychmiast zabiłby trującym żądłem. Ale największy mieszkał w górze nad Wisłoką. Kiedy na tej górze zbudowali gród – nazwali go Żmigród; bo ten gad to była ogromna zmija.* Kot Podg 69; *[Żołnierz służy za pasterza owiec i wygnał je] pod te góry, a tam ogromnie ten smok rycy, pod tom górą.* Cisz Krak 40.

148 – Szereg kopców, ciągnących się od wsi Bejsce aż do Kazimierzy – wielkiej w powiecie Pinczowskim w promieniu dwumilowym, nazywa lud „górami Tatarskimi” i przechował o tych wyniosłościach podanie, iż Tatarzy w pochodzie swoim sypali te wyniosłości i na nich ognie zakładali, aby mieć pewny sygnał, według którego w odbywaniu dróg kierować się byli winni. K 19 Kiel 186.

149 – Powszechnie jest mniemanie ludu sandomierskiego, że na górze Pieprzowej, kiedyś pieprz wzrastał; na górze zaś Salve-Regina, gdzie jest statua Matki Boskiej, wyryty jest w ziemi głęboko napis wielkimi literami trawą zarosłymi: „Salve Regina”, który wół rogiem, w czasie rzezi Dominikanów przez Tatarów, miał wyrwać. K 20 Rad 284.

150 – [Wilk porwał dzieci pana Czeszkowskiego, a koń mu je wykradł i pouczył, jak mają się bronić. Ale wilk był już blisko i wtedy] chłopak rzucił zgrzebło między wilka i koński ogon. Na tym molu stała się wielka góra: wilk na jednej, a koń z dziećmi na drugiej stronie góry. Ta góra nazywa się Wyszczygóra, bo wilk ją ze złości ... Ta góra była bardzo wielka, wilk nie mógł przez nią przejść, musiał ją przegryźć. Hajd Nie 47.

151 – Zaklęta księżniczka na Dynasowskiej górze. Pomiedzy Kaźmierowskim i Ordynackim gmachem, nad Wisłą, na wysokiej, pustej górze, sterczą czarne, zrujnowane mury ... niedokończonego pałacu. W obszernych pod nim, wodą zalanych piwnicach, pływają małe księżniczki, w kaczkę zaklęta. K 24 Maz 309.

152 – [Wojewoda poznański Borkowski zawarł przymierze z diabłem. Był bardzo bogaty, ale nie chciał oddać duszy diabłu.] Diabeł, chcąc się zemścić, postanowił zrobić powódź. Wziął górę na plecy i już ją miał wrzucić do Warty, gdy wtem kogut zapiał i diabeł upuścił górę na brzeg rzeki. Król, dowiedziawszy się o niesumienności wojewody, wtrącił go do

więzienia, wybudowanego w górze zamkowej ... Z czasem wybudowano zamek królewski na górze zamkowej. Hajd Nie 244.

BAŚNIE I BAJKI

153 – Waligóra posiada taką siłę, że góry rozwała/rozrywa/równa z ziemią.

a. *Jestem Ozwali-góra (rozwali góra), idę w świat, która mi się góra podoba, to ją ozerwę na pół.* K 8 Krak 76; *Waligóra się nazywam. Matka mnie bez osiemnaście roków karmiła piersią i teraz mogę każdą górę rozwalić, cok tyła mocny.* Jaz Spis 108.

b. *Ja jestem Waligóra, że największą górę, jak się podsadzę, tak zrówniam wraz z ziemią.* K 42 Maz 442.

154 – Na górze / pod górą żyje smok, który pożera ludzi/czyni ogromne szkody.

a. [Jednego z braci przestrzegano, aby nie wjeżdżał do pewnego państwa], *bo tam smok ogrunnie ludzi je ... Bo tam na taki górze smok, że on wszystkich ludzi pożerał.* TN Bychawka 1962; *Ten drugi brat ... przyjechał do miasta i uźrał dużo ludzi i wojska ... Oficer mu pedziął, że bedo dzisiáj córke królesko posyłać na górę, zeby jo smok zjád. Ten brat pojechał zará do ty góry.* MAAE 1908/263.

b. Pod Gostyninem na wzgórzu leży wieża zamku Konrada, jednego z książąt Mazowieckich. Między ludem okolicznym krąży wieść o smoku czy jakim-ciś potworze, który miał żyć pod tą górą i zrządać ogromne szkody. K 22 Łęcz 8.

155 – Chorego uzdrawia mleko żyjących w górach zwierząt – zajęczychy, lisicy, wilczycy, niedźwiedzicy, lwicy.

[Zbój namówił Kasię, żeby udawała chorą i wskazał, co ma zrobić jej brat.] *Powiedz, że ci się przysniło, że tam na téj na górze jednej są zające; i żeby ci przynióś mléka od zajęczychy ... I poszed szukać tego mlíka. Przychodzi na tę górę i celuje swoją strzelbą do zajęczychy. A óna mu mówi: „Daj spokój, ja wiem, po coś przyszed; chodź i podój mnie”. [Brat ponownie wyrusza kolejno na drugą, trzecią, czwartą i piątą górę w poszukiwaniu mleka od lisicy potem wilczycy, niedźwiedzicy, lwicy.] K 51 Sa-Kr 221; [Sługa poszedł szukać lwiego mleka dla chorej żony swojego pana.] *A gdy go pan pytał, skąd by tak rychto takiego mleka dostał, odpowiedział: Z gór arabskich.* Kap Baj 89.*

156 – Góra rozstępuje się na słowa „Zuzanno, otwórz się!” umożliwiając biednemu bratu/szewcowi dostęp do ukrytych pieniędzy.

a. *Jeden z nich [rozbójników], najstarszy, poszedł ku górze i powiada do téj góry: „Zuzanno, otwórz się!” – Na to wezwanie góra się rozstąpiła i oni tam weszli, a gdy wciągnęli wszystkie rzeczy, zamknęła się za nimi. Wkrótce potem góra się znowu rozwarła, a oni wyszli i odjechali ... [Widział to pewien ubogi chłop, który] zlał z drzewa i podszedłszy do téj góry, tak samo zawołał ... Góra się otworzyła, on wszedł, a zobaczywszy dużo pieniędzy, napakował ich co mógł do worków [i pojechał do domu. Tam opowiedział o pieniądzach starszemu bratu i obaj ponownie] szli do téj góry. Ten biedny zawołał: „Zuzanno, otwórz się!” – Góra się otworzyła i obaj jak weszli, tak nabrali pieniędzy i wyszli. [Bogaty brat postanowił sam ponownie udać się po pieniądze.] *Pamiętając słowa zaklęcia, wszedł do téj góry; góra się zamkła. [Ale zapomniał zaklęcia i nie mógł wyjść.] Góra się nie otworzyła. Nareszcie, gdy zajechali przed tę górę ci rozbójnicy [zobaczyli go w środku i zabili.] K 8 Krak 85, war.: Krz PBL nr 8253; →jaskinia nr 17.**

b. [Biedny szewc znalazł w górze schowek z pieniędzmi. Wziął ich dużo do domu i powiedział bratu. Nazajutrz obaj] *poszli do téj góry, kazali ij sie otworzyć i nabrali piniędzy. [Wkrótce sam brat poszedł ponownie po pieniądze. Góra się mu otworzyła, on wszed, nabral złota, ... i zapomniał na tę górę nazwać, jak ten brat mówił. [Został w środku. Tam go zastali złodzieje] i na styrech rogach go w téj górze powiesili.* K 14 Poz 139.

157 – Król obiecał rękę królowny temu, kto pierwszy wjedzie na szklaną/dia-mentową górę.

a. *Król zarządził, że na szklaną górę kto wyjedzie, jaki rycerz, to zostanie jego zięciem.* TN Dolholiska 1967, war.: TN Jacnia 1965; [Król] *miál sklaną górę: – i kázal wyléz córce na tę górę i zapowiedziál zálotnikom, ze ktory na tę górę do królowny wyjedzie, to sie s niq ozeni.*

[Dokonał tego biedny Bartek]. Święt Nadr 354; *A ten gupi się obrał, i prosił Pana Boga, i posed do ty wirzby, wsiad na tego konia, ubrał się i w powietrzu pojechał do ty szklany góry, a ci dwaj starsi pierwsi byli, ale nic nie skórali.* K 8 Krak 5, podob.: K 3 Kuj 127, K 8 Krak 3, K 14 Poz 4, MAAE 1908/260, TN Kopina 1967; *Dopiero ón [najmłodszy syn] wyjechał na szklaną górę.* Cisz Krak 194, zob. war. w Krz PBL nr 530A.

b. *Az tu naraz pojawiło się w gazetach duże ogłoszenie, że na szklanej górze jest uwięziona jedyna córka króla. Kto tylko ją wybawi, dostanie ją za żonę, a do tego jeszcze i pół królestwa ... zginęło już dwunastu rycerzy [i dopiero głupi Jasio uratował królowę]. Pojechał pod szklaną górę! – O Jezu, jaka wysoka, koniku, tam mie musisz zanieść! A koniak wio! ... i już byli na szklanej górze.* Sim ŚIOpol 59.

c. *Jeden król miał bardzo ładną córkę, ale jej nie chciał dać nikomu, póki mu kto nie wyjedzie na dyjamentową górę. Zjeżdżali się też ozmałci książęta, hrabiowie, królowie, ale żaden nie mógł na tę górę wyjechać.* Święt Nadr 363.

158 – Na szklanej górze mąż poszukuje zaklętej w kruką żony / strzelec swojej ukochanej.

a. [Mąż poszukuje swojej żony uwięzionej na szklanej górze wraz z trzema swoimi siostrami.] *I oni musieli pokutować. Tam na ty szklanyj górze. [Ón ożenił się z dziewczyną, która była zamieniona w kruką. Po roku pozwolił jej przymierzyć dawne krucze ubranie.] Wzięła odziała na siebie, tylko odziała tak mówi: Chcesz mieć mnie za żonę, to szukaj na szklanej górze! I zginęła. W kruką się obróciła i poleciała. [Mąż jej szuka.] Jedzie na szklane górę [na czarodziejskim dywanie], dojeżdża, jakiś jeszcze pare set kilometry, ale już szklana góra ta błyszczycie się, tak odbija promienie, że już patrzeć ni można.* TN Ossówka 1967.

b. [Strzelec porwał córkę Baby-Jędzy, ale ona miała zaczarowany pierścionek, za pomocą którego przemieniła się w kaczkę i uciekła.] *Przedtem napisała do niego i podpisała się na stoliku na karteczce, że jeżeli ją chce mieć, to żeby przyszed na szklaną górę po nią. [Strzelec] idzie daleko, daleko, a ciągle pyta się ludzi o szklaną górę. [Napotkał trzech wielkoludów, którzy utrudniali dojście. Strzelec] chciał po schodach wejść na tę górę ..., ale oni mu nie pozwolili. ... Więc ón puścił tego zająca, co trzymał pod pachą. Tak oni zaczęli zaraz gonić zająca, a ón w tym czasie wszed na górę.* K 42 Maz 464.

159 – Dziewczyna poszukuje uwięzionych na górze braci.

a. *Kiej się zegnała ze zbójców, to ta jej powiedziała, że ... jeszcze z siedem mil drogi, to zobaczysz wielką górę, a jak bedziesz pod tę górę podchodzić, to nie ciskaj tych kosteczek, ale bedziesz się miała niemy podpierać pod górę. [I tak zrobiła, a gdy] wlała na wierzch. A chałupczka tamój stała na ony górze. [I tam mieszkali jej bracia].* K 3 Kuj 124, podob.: K 8 Krak 39.

b. [Bracia są uwięzieni na górze. Dziewczyna za radą pustelnika szuka pomocy u ptaków.] *Tam trza iść po brzytwach, po nożach. Na taku górze wielgu. Ona sie pokaliczy ... My ji strząchniemy [mówią ptaszki] z siebie pierze i wszystko ptastwo jiej strząchnęło [i w ten sposób weszła na górę] ... Ano, idzie una, ta siostra. Idzie, idzie na te górze, wybrała sie, szuka tych braci. Oj, tam taki huk, taki świst, taki krzyk: – Uciekoj, uciekoj! A jak już weszła na te górze, widzi tam tylko tych kamieni pełno, posągów ludzkich.* LL 1980/1-3/95-105, war.: Kap Baj 257.

c. [Siostra] *ujrzała wreszcie na szczycie góry potężne gniazdo, w którym rozpostarty siedział najstarszy jej brat, bocian [zamieniony w bociana].* K 8 Krak 39.

160 – Na górze znajduje się gadający ptak, grające / śpiewające drzewo i uzdrawiająca / młoda / złota / bryzgająca / żółta woda.

[Stara pani powiedziała pannie], *ze jest na 12 mil do ty góry, co jest na ni grane (grające) drzewo i złotá woda i gádający pták.* Cisz Krak 110; [Pustelnik mówi królewiczowi, gdzie młoda woda.] *Jest na samej górze brama palacu, za bramą na boku studnia cudowna, z której można zaczerpnąć młodej wody.* K 51 Sa-Kr 236; *Ale powiedo ten dziadek tak, ze tam jest na taki górze (kto tam pójdzie, to nigdy nie wróci) śpiwające drzewo i gadający ptok ... [Gdy siostra weszła na górę, złapała klatkę ze śpiewającym ptakiem, gałązkę z gadającego drzewa] i jeszcze ty bryzgający wody (tam była taka woda bryzgająca, do góry bryzgała) – w butelecke!* LL 1980/1-3/102; [Derwisz tłumaczy księciu jak wejść na górę po pokonaniu niebezpieczeństw.] *Wyjdziesz*

na wierzchołek góry, znajdziesz tam klatkę, a w klatce ptaka, którego szukasz. Ponieważ zaś on gada, spytasz go, gdzie jest drzewo śpiewające i woda żółta, a on ci powie. Kap Baj 246.

161 – Dostępu do szczytu góry bronią zwierzęta, żołnierze lub straszne głosy.

a. Pamiętaj więc, że jak pojedziesz jeszcze o sto mil, to napotkasz wysoką górę; chodzi tam koło niej pełno wilków, lisów, niedźwiedzi; trzeba ich minąć, żeby cię nie spostrzegli ... Wchodząc na górę, jest drugie ogrodzenie, którego pilnują gęsto takie lwy, lamparty, tygrysy i straszne inne zwierzęta i gady. K 51 Sa-Kr 235; [Biedny brat] wyszedł na jedną górę, patrzy, a tam siedzą dwa lwy. K 35 Przem 218; Jadą oni dalej i natrafili znowu na drugą górę czy kopiec, a tam także warta siedzi; taki utak (ptak) z dużymi szponami, taki worzoł. K 51 Sa-Kr 241.

b. Idą dalej, a brzegiem płyną obok nich i okręty. Aż tu natrafiają na taką górę czy kopiec, a tam na niej stoi warta i nie chce ich puścić. Za wartą musztruje się w szeregach wojsko. K 51 Sa-Kr 241.

c. [Derwisz przestrzegał księcia przed strasznymi głosami, które uniemożliwiają dojście na szczyt. Księżę] nabrał śmiałości i szedł ... do samego wierzchołka góry. Już był postąpił pięć lub sześć kroków, aż usłyszał za sobą głos, który mu się zdał być arcybliski, jakoby człowieka wołającego i natrzęsającego się zeń. Kap Baj 251.

OPOWIEŚCI WIERZENIOWE I ZAPISY WIERZEŃ

162 – Góry mają swojego ducha.

Som jest góry, co som puste i som jest góry, co majom swego duka. Pod Pisanom gadajom, co je złota kacka. Baz Tatr 94; [Zaraza ukryta w wąwozach karpaccich płodziła gnomy i karły.] Ale duch gór nienawistny jój, potworzył mnóstwo węzów, jaszczurek i ropuch, które zdrowym gór karmione powietrzem, wygnały ją. K 15 Poz 11; Niektóre wypowiedzi zdają się sygnalizować pewne relikty wierzeń związanych z duchami gór i skał. Niektórzy górale nawet i dziś nie chcą wchodzić między wysokie skały, np. blisko siebie położone ..., bojąc się magicznych złych skutków. Baz Tatr 92, podob.: Pel Dem 113.

163 – Plamy na księżycu to góry.

Na księżycu to to właśnie mówio, że to jest góry takie. To takie tam góry je takie plamy. Czap Mat 110; Jak jest taka pełnia to widać [na księżycu] takie góry niby. TN Krasieczyn 1985; [Na księżycu] twierdzono, że góry jakies so czy cościć, czy lodowe, czy takie i te góry majo swoje cienia i ony odbijajo w świetle, takie zacięgi takie so jak nieokreślone postacie. Etnl 1989 Bilg 114.

164 A – Słońce mieszka w pałacu na wysokiej górze.

Wyobrażenie o osobistości słońca napotykamy w powieści o siedmiu braciach w kruki zamienionych, wedle której słońce wspólnie ze swoją matką w cudnym mieszka pałacu na wysokiej górze. K 14 Poz 367.

164 B – W dzień Św. Trójcy słońce trzykrotnie chowa się za góry.

W dzień Świętej Trójcy, kiedy słońce trzykrotnie chowa się za góry i – jak mówią – kłania się Stwórcy, także dla urody myto się przed wschodem słońca w wodzie bieżącej. Wit Baj 145.

164 C – Słońce zachodzi za góry / za górami.

[Królewna wypytuje diabła:] Powiedz mi też, czego słońce czerwono wschodzi, a blade zachodzi? Dlatego, bo wschodzi nad wodami, a zachodzi nad górami. Cisz Krak 151; Mieszkańcom łądu głębokiego, zachodzi ono [słońce] za lasy, za góry, w ziemię. K 7 Krak 104.

165 – Planetnik wyciąga/odpędza chmurę na góry, na lasy.

Planetnik nie lubi, żeby dzwonić w dzwony podczas gdy on ciągnie chmurę, ponieważ chmura doznając oporu przez dźwięk dzwonów, staje się bardzo ciężką – a on ją wtedy musi ciągnąć na lasy, na góry, i wsie, w których dzwonią, ominąć. K 7 Krak 50; Był jeden chłop, co orał na polu. W tém zobaczywszy, że się jeden planetnik mocuje z bardzo ciężką chmurą, nie mogąc jej wyciągnąć na lasy, na góry, więc on poszedł na góry i pomagał planetnikowi ciągnąć ciężką gradową chmurę. K 7 Krak 50; Przed każdą burzą wchodził on [planetnik] na jakąś wyższą górę, zwracał się ku stronie, skąd burza nadchodziła, a modląc się ..., szamotał się i walczył przeciw mocom nieczystym. K 51 Sa-Kr 51.

166 – Diabeł góry przenosi.

Lucyfer zlecił czartom porwać górę jedną na Śląsku i wrzuceniem jej w koryto Warty zatamować wodę, aby ta wystąpiwszy z brzegów, pogrążonych snem mieszkańców zalała. K 9 Poz 5; Chcąc zniszczyć nowe kościoły i krzyże przez zalew wód, siły czartowskie [górze pod Gniezmem] ... przeniosły tę górę z wichrem i z szumem aż do Poznania. K 9 Poz 6; [Diabeł ma] też i władzę latania po powietrzu, przenoszenia gór, skał, kamieni. K 15 Poz 75; Siła szatańska góry przenosi, chmury dźwiga, to jednak najmniejszej dziury garstką ziemi zatkaanej nie może otworzyć. K 57 RuśC 1260; [Diabeł] wziął górę na plecy i już ją miał rzucić do Warty, gdy w tym kogut zapiał i djabeł upuścił górę na brzeg rzeki. Wiśła 1895/476.

167 – Góra jest miejscem pokuty/przebywania osób zaklętych/przeklętych.

W niektórych górach pokutują zaklęte dziewice. Można je wybawić, ale ten, komu się taka dziewica zjawi, musi ją obnieść trzy razy wokół góry. Wiśła 1901/336; [Duch do pijaka:] *on ma odrzucić to wszystko świństwo prec: te wódkie i te tobakie, i ma iść tamuj na to złoto górze, tamuj ma modlić sie.* Kon WiM 102; *Jedny pani ... dziecię wrzescaïo. Tak óna mówi: Zeby cie, padá, djáblu wziéni! Tak jak jom wzion zÿy, tak miéskáũ s niom dwadzieścia lát w jaskini ..., górach.* Ciszk Krak 147; Dziewka pokłóciła się z matką, tak że gdy ją matka zaklęła, dziewczka obróciła się w kamień. Kamień ten rozrastał się tak, że zakrył drugą część góry. K 51 Sa-Kr 79.

168 – Góry stworzył Pan Bóg.

Góry, kamieni, piach to wszystko to jest od początku ziemi. Jak to Bóg zakładał świat, jak to wszystko się stworzyło. Czup Mat 110; [Bóg stworzył dwie istoty żywe]. *Jednej nazwa była Biegmont. To Bóg jo wziol i jo wziol odrzucił w strone ziemi. I stało sie tysiące gór, kamieni ruzmajite.* Czup Mat 128; *Porobił Pan Jezus góry, a ka beła celuś, to na wiecnom pamiątkę nazwał to miejsce Diabelskie Wrota.* Baz Tatr 95.

169 – Góry a. stworzył Bóg z ziemi przyniesionej przez diabła w lewej ręce; b. usypał diabeł z ziemi/kamieni.

a. *Jak Bóg ziemie rozsiwał, to wystął Lucypera, zyby przyniós z morza ziemie ... No i Bóg rozsił te ziemie, a ^uon [Lucyfer] wyciąga zza siebie, z lewej ręki i mówi: Ja jeszczy, Panie, w drugij mam ręcy! A Pan Bóg powiedział: Zda ji to sie ludziom. I z tego powstały góry i kamienie.* Etnl 1989 Bilg 99.

b. [Twardowski kazał diabłu usypać górę]. *Wykopane ziemie musis ponosić az pod Kraków i usypać tam jo w jene miesce zeb sie zrobiła z niej gora o wierzchu ostrem jak igła. ... Sie zlecieli do tej roboty wsie diabły ... Do świtu wyderli jame od Czechowizny az pod same Kalinowke, a pod Krakowem usypali nowe okropocene gore.* LL 1960/2-3/83; *Boruta nosił kamienie na kościół w Tumie dwa razy. Drugi raz nie zdążył, bo kogut zapiał i kamienie mu upadły w Sławęcinnie i góra z tych kamieni się zrobiła.* Grodz Łęcz 32; Stawia [diabeł człowiekowi wracającemu z podróży lub z karczmy] różne przeszkody: wznosi lasy, stawia góry. Święt Nadr 453.

c. *Pewnego razu, idąc przez las, usłyszałem wielki gwizd wiatru i zaczęła się zawieja. Przez pewien czas błdziłem. Nagle wyrosły przede mną jakieś tajemnicze góry.* Pel Dem 109.

d. [Góry powstały z ziemi ukradzonej na polecenie diabła przez kaczkę podczas stwarzania świata przez Pana Boga.] ZWAK 1878/125, nadto: K 42 Maz 362, zob. Krz PBL nr 2450.

170 – Panna / królewskie dzieci w ucieczce przed diabłem rzuca/rzucają paciorki różańca / jabłko, z czego powstaje góra.

a. [Panna] *Rzuciła znowuż różańca paciorki, zrobiły sie duże góry, że sie przez nie [diabeł] przedrzeć nie mógł. Potem jeszcze przez te góry nie mógł przejść.* LL 1961/3/33; [Diabeł zalecał się do panny.] *Ale ona wziena różaniec i księżyczke. Ji ucieka. A on za nio. A ona jak kinie kartke, to sie robi taka woda. On nie może sie bez te wode przepawić długo. Jak paciorek, to sie robi góra.* TN Lopiennik Górny 1966; war.: TN Rury Bonifraterskie 1960.

b. [Królewskie dzieci uciekały przed diabłem na grzbiecie byka. Byk zawołał:] *Weż jabko spod prawej pachy i rzuć za nami, a zrobi się kamienna góra i nie będzie mógł diabeł przejść.* K 42 Maz 430.

171 – Wielkolud sypie górę jako grób dla matki.

Będzie temu tysiąc pięćset lat prawie, jak żył na świecie pewien wielolud ... Kiedy mu matka umarła, on chcąc jej grób usypać, nabrał w but swój ziemi i wytrząsnął na ciało

matczyne i wzniosła się góra aż pod obłoki. Tam zaś, skąd owej ziemi nabrał, powstała przepaść. K 14 Poz 158, podob. Łęga Chelm 418, 420.

172 – Góry rosną, idą.

[W Lidzbarku panowała bezbożność.] *Tedy Pon Bóg zidziół, co miorka sia dopelniła na to bezbożność. To było, co taka góra srogo zaczęła naprzeciwko mniasta iść.* Kon WiM 100; *Jedni mówili, że góra rośnie.* TN Krasieczyn 1985.

173 – Z góry wydobywają się opary, dym, ogień i dziwne głosy.

Łęk budziły szczeliny między płytami wapiennymi, z jakich zbudowana jest góra i opary wydobywające się z nich w mglistą pogodę. LSE 1963/104; *Za wszio je taka góra. Jak paśli bydło, to tam była taka dura, to z niej czasam dym szed.* Kon WiM 53; *Od kościołów św. Jakuba i Bernata, to już widać kominy od piekła, co niby jak straszne góry wyglądają, i od czasu do czasu ogniem sypią.* K 7 Krak 38; *Próbowano kilka razy rozkopać górę [pod Chelmem], ale natrafiano zawsze na pokład kamienny i głos jakiś wołał: „Przestań, bo zginiesz!”* Wiata 1895/474.

174 – Jedlicka to drzewo, co se zły na nim przysiod, kie Pon Jezus bez góry seł i temu złemu Pon Jezus kazał sytkie igły powyzbierać, co odpadły z jedli jak zły przysiod na niej. Baz Tatr 164.

175 – Zaraza czy cholera w górach nie grasuje, bo ona ma za małe nogi, ażeby przejść przez wysokie góry. K 45 Gór 504.

176 – Góra stoi na wodzie / powstała z piany morskiej.

a. *O Kozłowej Górze na Podlesiu. Tam mówiom, że tam wody strasne som, że ona na strasných wodach stoi.* Cisz Krak 22.

b. *Góry wszystkie wyrosły z szumów morskich, z pian, co wykypiały po stworzeniu świata.* K 7 Krak 35.

177 – Na górze w lesie znajduje się niezwykły kamień.

W Futonie, w powiecie rzeszowskim, na południe od miasteczka Błazewo, w lesie, który górę porasta, leży *diabli kamień*. Peł Dem 43; *Lisko, miasteczko ..., leży w pół góry, na której szczycie widać ogromny kamień.* K 49 Sa-Kr 9; *Na szczycie słynnej góry Liwocz leży głaz zwany w okolicy Rysowany Kamień.* Peł Dem 43.

178 – Koniec świata nastąpi jak a. góra się rozdzieli; b. kamienna figura ze Słupi stanie na szczycie góry; c. góry zrównają się z dolinami/....

a. *Mówili ludzie dawni, jak się góra rozdzieli, rozejdzie, to wtenczas będzie koniec świata.* TN Korytniki 1985.

b. [O kamiennej figurze ze Słupi]. *Ta jej figura wciąż posuwa się nieznacznie ku szczytowi góry, na którym gdy stanie, skończy się świat i pokuta owej grzesznicy [zakłętej w kamiennej figurze].* K 20 Rad 271.

c. *Bo nawet owe równanie gór z dolinami zapowiadające koniec świata, jak wiedzą ci, co chodzili stąd na zarobki do robót około budowy kolei żelaznej, już zaczęło się objawiać.* K 42 Maz 193.

d. *Zbaczył sobie chłop, jak to babka mu osprawiali, że w górak śpią zakłęci wojacy, a nastarszemu rosną bauzy i owijają się koło stołu, i jak się owiną trzy razy, wtedy będzie koniec świata.* Jaz Spis 350.

PRZEKAZY O OBRZĘDACH I WSPOMNIENIA

179 – Na górach pali się ogień sobótkowe, wielkopiątkowe i na Zielone Świątki.

a. *W palinocke palono ogniska na górkach koło wsi.* Szyf MiW 72; *Młodzież w pochodzie udaje się [w wigilię św. Jana] do góry blisko położonej, gdzie zapalają pęki słomy.* K 43 Śl 26; *W Warszawie palono ogień [sobótkowe] ... osobliwie na tak zwanej Gnojowej górze.* K 24 Maz 178; *Rozniecają na górze ogień z gałęzi suchych ... i wkoło niego biegają.* K 49 Sa-Kr 271; *W Bóbrce palą sobótkę na górach.* K 49 Sa-Kr 269; *[W wigilię św. Jana] wieczorem zapalają po górach ogień (sobótkę), przez które chłopaki przeskakują.* ZWAK 1885/26; *Downi wieczór przed świętym Janem chłopcy i panny po szerokich miedzach między polami na górach palili ogień.* Kot Las 228.

b. W Wielki Piątek, po nabożeństwie passyjnem, w sam wieczór, palą chłopaki ognie po okolicznych górach. K 19 Kiel 194.

c. Tam znów nad Strzałbą panująca góra Pilatowa, stąd bierze swe miano, że w Zielone Świątki ze słomy wypchane straszdyło, łachmanami upstrzone, mające niby Tatara przedstawiać, wyprowadzono na tę górę, i wskutek złożonego przez gromadzką starszyznę sądu, na stosie olbrzymiej Sobótki palono. K 5 Krak 44.

180 – W górach ukrywają się zbójnicy.

Tatrzańscy zbójnicy ... kryli się pod łachmanami dziadów – żebraków, by gdy tylko słonko przygrzeje, a było to zwykle już w kwietniu, ruszać znów w góry. Kom Tatr 7; [Mówi baba:] *bo tu tyn bestyjski Janosek po górak grasuje*. Kom Tatr 28; *Był tu zboj, będzie temu może ze 40 lat, nazywał się Ugarek. I rozbijał w gorach. A zandary go szukali*. K 51 Sa-Kr 80.

OPISY TOPOGRAFICZNE

181 – Na górach są stawiane kościoły/klasztory/kaplice/figury/krzyże.

Kościół św. Mikołaja na Czwartku na górze ponad rzeczką Czechówką się wznoszącej, ma być najstarszym Lublina kościołem. K 16 Lub 8; [W Radecznicy] biskup, z przyzwoleniem króla Michała zbudował na górze kościół i klasztor dla Bernardynów. K 16 Lub 15; Za klejnoty, które z sobą uniosła [występna żona] w skrzyneczce zbudować kazała świątynię; wybrała górę nad rzeką. K 23 Kal 204, podob.: K 16 Lub 6, K 18 Kiel 8, K 20 Rad 22, K 24 Maz 26 i 32; Pamiątką prac apostołskich św. Wojciecha w okolicy Gdańska jest kapliczka na górze obok wsi, noszącej po dziś dzień nazwisko tego świętego. K 39 Pom 27; Na górze wznoszącej się stromo nad jeziorem pod Chelmem, stała kaplica, uchodząca za cudowną. Wisła 1895/474; Zaraz za wsią Zabiezowem, przy drodze wśród piaszczystej równiny, ku Krakowu, na górze stoi figura o dwóch głowach w przeciwne patrzących strony; jedni powiadają, że to jest Matka Boska i Chrystus, drudzy utrzymują, że pogańskich sięgają one czasów; góra ta zowie się *Wróżna*, a przyległa łąka *Czarowną*. K 5 Krak 38; *Na scycie góry krzyż Chrystusa stoi, On swoim widokiem okolice stroi*. LL 1976/2/45.

182 – Na/u stóp góry położone są zamki lub ich ruiny.

Na drugim wzgórzu Góra zamkowa zwanem, stał niegdyś zamek Gostyńskich. K 10 Poz 126; Góra zamkowa leży na południe od wioski. Jest ona otoczona doliną, porośniętą trawą. Podanie mówi, że niegdyś stał tu zamek krzyżacki. Stef WarmOp 82; Niedaleko stąd [od Olkusza] sterczą na wysokiej górze gruzy warownego niegdyś zamku Rabsztyńskiego. K 5 Krak 45, podob.: K 27 Maz 7, K 5 Krak 41, 51, K 10 Poz 136, K 35 Przem 7, 10, K 18 Kiel 24, K 28 Maz 10, K 51 Sa-Kr 77, 85, Pel Dem 226.

SENNIK

183 – *Góra – na niej stać, na dół patrzeć: pomyślne widoki w małych interesach*. Bor Baś 69, Nieb Pol 164, K 31 Pok 158.

184 – *Człowiek z góry spada to niedobrze, bo z tyj racji, że to jak na górze wylazi to jakoś tam wylizie. A jak z tego spada z góry, to coś spadnie*. Nieb Pol 164; *Gdy się komuś śni, iż jest przywalony górą, ten uciemienionym będzie od mocnego nieprzyjaciela*. K 7 Krak 302.

PISANA POEZJA CHŁOPSKA

185 – *Sine góry we mgłach drzemią, Gaśnie jasny dzień, Ach i tobie, moja ziemio, Teraz mrok i cień*. Pię Wyb 2/92.

186 – *Może powiesz u Austriaka? Oj, tam ziemia już nie taka. Same góry i manowce, Drobne bydło, chude owce*. [M. Juchnowicz] LL 1973/1/48.

187 – *Słonko w górach już się skryło, w mroku ginie gęsty las, wszystko snem już się okryło, bo już przyszedł czas*. [S. Barański] Ad Złote 12.

188 – *Żegnaj was lasy, góry, doliny i ciebie, księżycu złoty, lecz nie na długo, bo ja powrócę – takie jest życie sieroty*. [E. Bychawski] Ad Złote 45.

BIBLIOGRAFIA: Adamowski Jan, *O semantyce góry*, „Akcent” 1986, nr 4, s. 40–47; Chev Dic 3/234–241; De Vries Dic 329–330; Duf STB 299–303; El Trak 80, 97–98, 124–125, 361–362; For Sym 84–86; *Góry – literatura – kultura*, pod red. Jacka Kolbuszewskiego, Wrocław 1996; Giey Mit 176–177; Grim Słow

117, 274, 275, 280, 333, 351, 355; Hal Lek 158–160; Her Lek 46; Klemensiewicz Zenon, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1974; Kop SMit 334–335; Kop SSym 100–103; Lur Przes 154–155, 192; Lur Slow 62–63; Low Rel 229–231; Mif Tok 311–315; SKSI Lec 379; Slav Tol 1/520–521; Tokarev S. A., *O kulcie gor i ego meste v istorii*, „Sovetskaja Etnografija” 1982/1983, s. 107–113; Tolstoj Nikita Iljič, *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija*, Moskva 1969; Urbanczyk Stanisław, *Dawni Słowianie – wiara i kult*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 79–80, 116, 136; Wört Hoff 1/1043–1056, 10/31.

→ DOLINA, GROTA, JASKINIA, KAMIEŃ, ŁYSA GÓRA, NIEBO, OGIEŃ, OGIEŃ SOBÓTKOWY, PIECZARA, SKAMIENIAŁOŚĆ, SŁOŃCE, SZKLANA GÓRA, WODA, ZIEMIA, ŹRÓDŁO.

Jan Adamowski

ŁYSA GÓRA

Wstęp. Eksplikacja: Nazwy. Opozycje. Pochodzenie. Wygląd. Lokalizacja. Na Lysej Górze magiczne rośliny, pomocna woda, pieniądze, kościoły, klasztory. Ekwiwalencje. Symbolika.

Dokumentacja: →góra. Bibliografia.

W sensie kulturowym *Łysa Góra* jest przede wszystkim identyfikowana jako miejsce zlotu (sabatu) czarownic NKPP *Łysa Góra* 1, K 3 Kuj 103, K 11 Poz 5, K 15 Poz 77, 92, 95, 233, K 20 Rad 265, K 21 Rad 164, K 42 Maz 369, Sych SGKasz 1/155, Sim Wierz 268, Pel Dem 48 itd. Pierwotne znaczenie topograficzne to ‘ogółocony z roślinności szczyt góry; lyska, lysak’ SI SE 5/411, 413, 420.

* * *

= Określenie *lysa* to w nazwach terenowych jeden z najczęstszych stałych epitetów →*góry*, a w zestawieniu *Łysa Góra* – bardzo powszechna terenowa nazwa własna.

U Słowińców i Kaszubów góra, na której zbierają się czarownice nazywa się z niem. *Bloksberg* K 39 Pom 381, podobnie w tradycji szwedzkiej *Blokulla* Levack 1991/221. W Górach Świętokrzyskich powszechnie znana jest też nazwa równorzędna – *Łysica* K 20 Rad 265, Szcz Ant 242, 331 – w czasach przedchrześcijańskich było to również miejsce kultu pogańskiego Giey Mit 177, gdzie według podania stała pogańska świątynia K 20 Rad 266. Ponadto miejsce spotkań czarownic wiązano także z nazwami topograficznymi typu *Łeska*, *Łiska* Sych SGKasz 3/16, *Babia Góra* Pel Dem 198, Kot Podg 266 i *Piekielska Góra* Kot Podg 117. W Doruchowie *Łysą Górą* nazywano wielki kamień leżący na granicy wsi i na nim swoje nocne spotkania miały odbywać czarownice Bar Niet 180.

↔ Jako przestrzeń pozbawiona życia i światła, ściśle powiązana z wartościowanym ujemnie światem podziemnym, jest przeciwstawiana górze *białej* i *jasnej* – miejscem świętym Adamowski 1986/41, gdzie *diabeł nie ma dostępu* Grodz Łęcz 24.

× Ł.G. pod Starogrodem, według miejscowego podania, została usypana przez wielkoludy (motyw łączony następnie z Krzyżakami) Łęga Chełm 299, 418.

⊕ Wygląd Ł.G. zależy od właściwości danego terenu i lokalizacji: „są niemi to czuby stromych urwisk i nagich skał, to wierzchołki gór i pagórków, to wzgórze jałowe

nagle wyskakujące wśród pól, wreszcie wydmy piaszczyste i zgoła wszelkie nieużytki”
K 7 Krak 95.

Δ Ł.G. są położone na różnych obszarach i znajdują się prawie w każdej okolicy K 19 Kiel 261, a bywa, że w jednej jest takich miejsc nawet więcej – na Kaszubach np. są one *liczne* Sych SGKasz 1/154. Inne lokalizacje Ł.G.: między jeziorami, w lesie, w borze itd. Lud 1928/60.

Inne zdarzenia i atrybuty lokalizowane na Ł.G. to: w baśni na Ł.G. czarownica więzi królową Sych SGKasz 1/156. Rosną tam magiczne rośliny, których owoce przywracają zdrowie, pomagają uwolnić się od mocy czarownic, zaczarowanym przywracają postać ludzką Sych SGKasz 1/156. U stóp innej Ł.G. znajduje się studzienka z *potoczną wodą* Kot Podg 322 lub cudowne źródło Kot Podg 266; → źródło. W Starogrodzie na Ł.G. odbywały się *sobótki* Łęga Chelm 303. W kaszubskiej Ł.G. śpi król ze swym wojskiem 141c, a w Maziarni w Ł.G. jest *czarne wojsko* Kot Podg 175. W Sieradzkim na Ł.G. są zakopane palące się *pieniądze* i ze straszliwym potworem pokutuje tam złodziej (jego duch) Dek Sier 146.

W czasach chrześcijańskich, jako forma resakralizacji przestrzeni, upowszechnił się zwyczaj stawiania na Ł.G. kościołów, klasztorów czy innych znaków religijnych Lud 1928/59, Kot Podg 117, por. Giey Mit 177. Na Ł.G. w Radeczniczy objawił się św. Antoni, któremu wystawiono figurę dębową 133A.

≈ W polskiej tradycji wierzeniowej, jako miejsce niedostępne, ciemne i nieczyste, gdzie również dochodziło do sabatowych spotkań czarownic ekwiwalentami Ł.G. są inne elementy przestrzeni, jak: babiogórska *Hałeczkowa Polana* Stom Słoń 16; *Babie Łono* w Tatrach K 45 Gór 515, *granicę pól*, łąki, pastwiska Sim Wierz 268, *krzyżowe drogi* Lud 1928/61, *rozdroża*, *ugory* Welniak 1987/52, oraz obiekty o charakterze kulturowym: stary dwór, zamczysko, bocianie gniazdo, młyn, dzwonnica, szczyt kościoła itp. Lud 1928/61, stare cmentarze, ruiny Welniak 1987/52, miejskie piwnice, chłopskie komory Lud 1928/60, 61.

✠ Ł.G. jest symbolem *rozpusty* jak wskazuje przysłowie: *Gdzie karczma, tam prawie i Łysa Góra* ‘miejsce rozpusty’ NKPP *Łysa Góra* 2.

DOKUMENTACJA → GÓRA

BIBLIOGRAFIA: Adamowski Jan, *Czas i częstotliwość tysogórskich sabatów czarownic*, [w:] „Annales UMCS”, sectio FF, vol. XIV/XV, Lublin 1996/1997, s. 399–409; Adamowski Jan, *Struktura i przebieg tysogórskiego sabatu*, TL 1993/1–2/21–30; Adamowski Jan, *Warunki i okoliczności wyjazdu na Łysą Górę*, TL 1995/2–3/15–19; Bar Pil 98, 103; Gąssowski Jerzy, *Ośrodek kultu pogańskiego na Łysej Górze*, [w:] *Religia pogańskich Słowian. Sesja naukowa w Kielcach*, Kielce 1968, s. 47–60; Giey Mit 177; Kop SMit 628–629; Koranyi K., *Łysa Góra (Studium z dziejów wierzeń ludowych w Polsce w XVII i XVIII wieku)*, „Lud” 1928/57–74; Levack Brian P., *Połowanie na czarownice w Europie wczesnonowożytnej*, przeł. Edward Rutkowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991; Bar Niet; Łow Rel 231; Samp Jerzy, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981; Sim Wierz 268–269; Welniak Jolanta, *Ludowy stereotyp czarownicy*, praca magisterska napisana w ZJP UMCS, Lublin 1987.

→ GÓRA, WODA, ŹRÓDŁO.

Jan Adamowski